

Formiranje kritičkog mišljenja kroz japanski animirani film

Akik Osonički, Lara

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:646889>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-11**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**FORMIRANJE KRITIČKOG MIŠLJENJA KROZ JAPANSKI
ANIMIRANI FILM**

Diplomski rad

Lara Akik Osonički

Zagreb, 2024.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

FORMIRANJE KRITIČKOG MIŠLJENJA KROZ JAPANSKI ANIMIRANI FILM

Diplomski rad

Lara Akik Osonički

Mentor: dr. sc. Zvonimir Komar

Zagreb, 2024.

Sadržaj

1. Uvod	1
1.1. Ciljevi istraživanja	1
1.2. Istraživačka pitanja	1
2. Teorijski okvir - Kritičko mišljenje	2
2.1. Koncept kritičkog mišljenja	2
2.2. Kritička pedagogija	5
2.3. Podučavanje i učenje kritičkog mišljenja	8
2.4. Važnost kritičkog mišljenja u odgoju i obrazovanju	11
2.5. Vještine kritičkog mišljenja koje se potencijalno razvijaju iskustvom posredovanom vizualnim medijima.....	14
3. Teorijski okvir - Medijska pismenost	15
3.1. Koncept medijske pismenosti.....	15
3.2. Uloga medija u svakodnevnom životu	17
3.3. Obrazovna djelotvornost medija	21
4. Pregled literature - Animirani film	25
4.1. Japanski animirani film.....	25
4.2. Povijest japanskog animiranog filma	26
4.3. Kritika japanskog animiranog filma	29
5. Analiza određenih japanskih animiranih filmova	30
5.1. Utjecaj produkcijske kuće 'Studio Ghibli' na širenje humanističkih ideja	30
5.2. Feminizam i enviromentalizam u japanskom animiranom filmu.....	32
5.3. Vrijednosti prikazane u japanskom animiranom filmu.....	36
6. Implikacije za pedagogiju	39
6.1. Integracija japanskog animiranog filma u obrazovne kurikulume.....	39
6.2. Pedagoške strategije za korištenje u učionici.....	40
6.3. Mogućnosti i izazovi	42
7. Zaključak	45
Literatura	46

Formiranje kritičkog mišljenja kroz japanski animirani film

Sažetak: Ovaj diplomski rad analizira kako japanski animirani film može služiti kao sredstvo za formiranje kritičkog mišljenja, ključnog za suvremeno društvo i njegov daljnji razvoj. Japanski animirani film predstavljen je kao pedagoški alat i medij s velikim potencijalom za obrazovnu praksu. U ovom radu analizirano je korištenje japanskog animiranog filma kao pedagoškog alata za formiranje kritičkog mišljenja, predložene su pedagoške strategije za integraciju u obrazovnu praksu, analizirani su odabrani japanski animirani filmovi koji potiču razumijevanja društvenih, kulturnih i moralnih pitanja te je istraženo na koji način ovaj medij potiče empatiju i razumijevanje različitih perspektiva. Ovaj medij poboljšava kvalitetu nastave i čini je zanimljivijom i učinkovitijom za učenike. Upotreba japanskog animiranog filma pomaže stvoriti prostor u kojem se učenici osjećaju samopouzdana da slobodno raspravljaju i izražavaju svoja mišljenja, stavove i iskustva. Također, animirani filmovi potiču dječju znatiželju i zadovoljavaju njihovu želju za davanjem smisla svijetu oko sebe. Zaključak jest da japanski animirani film kao pedagoški alat pruža bogatstvo resursa i mogućnosti za obogaćivanje pedagoškog iskustva i obrazovnog procesa te njegova integracija u obrazovne prakse može značajno doprinijeti formiranju kritičkog mišljenja, medijske pismenosti, emocionalne inteligencije te kulturne raznolikosti. Važno je napomenuti da gledanje i analiziranje navedenih medija potiče brojne aspekte kritičkog mišljenja, potiče učenike da postavljaju pitanja, razmatraju različite perspektive, reflektiraju o samom sadržaju, omogućuje simulaciju stvarnih problema i situacija te praktično istraživanje učenika kroz koje mogu na siguran i kontroliran način razvijati vještine kritičkog mišljenja.

Ključne riječi: kritičko mišljenje, kritička pedagogija, japanski animirani film, medijska pismenost

Formation of critical thinking through Japanese animated movies

Abstract: This thesis analyzes how Japanese animated movies can serve as a tool for the formation of critical thinking, which is crucial for contemporary society and its further development. The Japanese animated movies are presented as a pedagogical tool and medium with great potential for educational practice. This paper analyzed the use of Japanese animated movies as a pedagogical tool for the formation of critical thinking, proposed pedagogical strategies for integration into educational practice, analyzed selected Japanese animated films

that promote understanding of social, cultural and moral issues, and investigated how this medium encourages empathy and understanding of different perspectives. This medium improves the quality of teaching and makes it more interesting and effective for students. The use of Japanese animation helps to create a space where students feel confident to freely discuss and express their opinions, attitudes and experiences. Also, animated movies stimulate children's curiosity and satisfy their desire to give meaning to the world around them. The conclusion is that the Japanese animated movies as a pedagogical tool provide a wealth of resources and opportunities for enriching the pedagogical experience and educational process, and its integration into educational practices can significantly contribute to the formation of critical thinking, media literacy, emotional intelligence and cultural diversity. It is important to note that watching and analyzing the mentioned media encourages numerous aspects of critical thinking, it encourages students to ask questions, consider different perspectives, reflect on the content itself, it enables simulation of real life problems and situations and it encourages practical research through which students can develop critical thinking skills in a safe and controlled environment.

Key words: critical thinking, critical pedagogy, Japanese animated movies, media literacy

Izjava o akademskoj čestitosti

Ovime izjavljujem da je diplomski rad naziva *Formiranje kritičkog mišljenja kroz japanski animirani film* rezultat isključivo mog istraživačkog rada na literaturi i/li istraživačkim podacima, uz mentorovo savjetovanje i vođenje, te da su svi izvori navedeni u tekstu i popisu literature korišteni u skladu s konvencijama pozivanja na izvore u akademskome pismu.

1. Uvod

U današnjem tehnološki naprednom svijetu, obilje informacija neprestano nas okružuje i oblikuje naše stavove, uvjerenja i ponašanje, govori nam što da mislimo, što da osjećamo, koga da podržavamo, a koga osuđujemo. Društvo, uključujući političke sfere i obrazovne institucije, često podliježe kapitalističkim interesima prikrivenim pod demokratskim običajima. U tom dinamičnom kontekstu, važnost kritičkog mišljenja bitnija je no ikad. Unatoč tome, čini se da kritičkog mišljenja u praksi sve više nedostaje, iako je potreba za njim svakim danom sve veća. Pogotovo nakon globalne pandemije i perioda izolacije moderni mediji i tehnologije postali su neizostavni dio svakodnevnog života, što je posebno izraženo među mladima. Među njima se, između ostalog, nalazi i japanski animirani film. Uzevši u obzir izazove, prepreke i dispozicije modernog društva odlučila sam istražiti kako ih iskoristiti u korist obrazovanja i formiranja kritičkog mišljenja. Fokus je usmjeren na japanske animirane filmove, poznate kao anime, koji su sve popularniji diljem svijeta. Ovaj rad ima za cilj analizirati kako japanski animirani film može poslužiti kao sredstvo za formiranje kritičkog mišljenja, ključnog za suvremeno društvo i njegov daljnji razvoj. Analiza koncepta kritičkog mišljenja, kritičke pedagogije i medijske pismenosti također je ključan dio ovog rada jer pruža dublje razumijevanje o tome kako japanski animirani filmovi mogu utjecati na formiranje kritičkog mišljenja. Analiza određenih japanskih animiranih filmova pružit će konkretne primjere kako ovaj medij može potaknuti dublje razumijevanje i interpretaciju složenih društvenih i kulturnih tema. Zaključno, rad će istražiti implikacije ovog pristupa za obrazovne prakse, nudeći preporuke za integraciju japanskog animiranog filma kao pedagoškog alata u suvremeni kurikulum koji potiče kritičko mišljenje i medijsku pismenost te predložiti pedagoške strategije za korištenje japanskog animiranog filma u obrazovnoj praksi.

1.1. Ciljevi istraživanja

Istražiti kako japanski animirani film može poslužiti kao pedagoški alat za formiranje kritičkog mišljenja.

1.2. Istraživačka pitanja

Koje su karakteristike i elementi japanskog animiranog filma koji ga čine pogodnim za promicanje medijske pismenosti i kritičkog mišljenja?

Kako integracija japanskog animiranog filma u obrazovne prakse može utjecati na odgoj i obrazovanje?

Koji su potencijalni izazovi u korištenju japanskog animiranog filma kao pedagoškog alata za formiranje kritičkog mišljenja?

Koji su primjeri japanskih animiranih filmova koji ističu njihovu ulogu u poticanju dubljeg razumijevanja društvenih, kulturnih i moralnih pitanja?

Na koji način japanski animirani film može poticati empatiju i razumijevanje različitih perspektiva?

2. Teorijski okvir - Kritičko mišljenje

U postmodernom tehnološkom dobu koncept kritičkog mišljenja zauzima ključno mjesto kao alat za razvoj vještina potrebnih za donošenje informiranih odluka, kvalitetno i sigurno snalaženje u prepunom informacijskom prostoru i učinkovito rješavanje problema u konstantno promjenjivom i međusobno ovisnom društvu. U nastavku ću istražiti koncept kritičkog mišljenja i kritičke pedagogije, naglašavajući njihovu važnost u obrazovnom kontekstu. Također, osvrnut ću se na metode podučavanja i učenja kritičkog mišljenja te važnost uloge nastavnika i samih učenika u tom procesu. Zaključno, naglasit ću važnost kritičkog mišljenja u pedagogiji ističući doprinos razvoju samostalnih, aktivnih i kritički osviještenih pojedinaca spremnih za suočavanje s problemima i izazovima suvremenog svijeta.

2.1. Koncept kritičkog mišljenja

Prema Buchbergeru (2012, prema Bedeniković Lež i Šušnjara Raić, 2021) koncept kritičkog mišljenja čovječanstvo istražuje već više od 2500 godina. Drevni filozof Sokrat uveo je metodu poučavanja koja je uključivala komponente kritičkog mišljenja poznatu kao 'Sokratova metoda'. Ova metoda ističe povijesnu važnost i trajnu relevantnost kritičkog mišljenja, a uključuje postavljanje progresivnih pitanja kako bi se osporile pretpostavke i potaknulo dublje razumijevanje. Često smatran pionikom modernog kritičkog mišljenja, John Dewey uveo je inovativne koncepte koji su značajno utjecali na ovo područje. U svojoj knjizi „How we think“ (1910, prema Bedeniković Lež i Šušnjara Raić, 2021), Dewey je kritičko mišljenje nazvao reflektivnim te ga okarakterizirao kao dinamičan proces s aktivnim angažmanom i pedantnim ispitivanjem vlastitih uvjerenja. Deweyevi su uvidi revolucionirali obrazovne prakse, naglašavajući važnost poticanja vještina kritičkog mišljenja za njegovanje neovisnih umova te je njegov rad postavio temelje za moderne pristupe obrazovanju naglašavajući važnost kritičkog istraživanja u poticanju intelektualnog rasta i društvenog poretka.

hooks (2010) govori da sva djeca prirodno posjeduju sposobnost kritičkog mišljenja, bez obzira na njihovu rasu, spol, klasu ili podrijetlo, upravo ova urođena znatiželja tjera ih da istražuju i traže odgovore što im u konačnici pomaže da nauče samostalno učinkovito razmišljati. hooks zagovara da je bitno da učenici prepoznaju i prihvate intrinzičnu radost i osnaživanje koje proizlaze iz procesa dubokog razmišljanja. Čineći to, mogu u potpunosti iskoristiti svoj prirodni potencijal za kritičko mišljenje.

Daniel Willingham (2010, prema hooks, 2010) smatra da je kritičko mišljenje ključno za sprječavanje mogućnosti upadanja u kognitivne zamke od kojih kao primjer daje razmatranje samo jedne strane argumenata, odbacivanje novih informacija koje su u suprotnosti s utvrđenim uvjerenjima, zasnivanje odluka na emocijama, a ne na racionalnoj razini, nedostatak potkrjepljivanja argumenata dokazima i sl. Willingham također naglašava važnost poučavanja učenika da koriste metakognitivne strategije kako bi im pomogle prepoznati i prevladati inherentne i intrinzične predrasude. Te se predrasude mogu manifestirati u različitim oblicima kao što su prihvaćanje prvog prihvatljivog zaključka, namjerno traženje informacija i podataka koji podupiru već postojeća uvjerenja i zauzeta stajališta, ignoriranje dokaza koji su u suprotnosti i konfliktu s našim vlastitim stajalištima te iskazivanje pretjeranog povjerenja u vlastite procjene. Willingham i hooks slažu se oko toga da se u suštini kritičkog mišljenja nalazi „traženje duboke strukture“ (Willingham, 2010, prema hooks, 2010) i „razumijevanje srži, temeljne istine“ (hooks, 2010).

Hercigonja (2019) u svom stručnom radu govori da je zauzimanje proaktivnog stava prema vlastitom razvoju upravo ono što kritičko mišljenje podrazumijeva. U svezi kritičkog mišljenja radi se o aktivnom bavljenju informacijama i problemima, a ne samo pasivnom prihvaćanju danog u određenom trenutku. Razmišljajući kritički pojedinac se odmiče od vlastitih predrasuda i uvjerenja kako bi stvari vidio s objektivnijeg stajališta. Ne radi se samo o tome da se prepozna ono dobro ili loše u određenoj situaciji, već i o formiranju vlastitog mišljenja na temelju danih dokaza i konteksta. Propitujući narative koje iznose mediji, kritički mislioci mogu bolje i kvalitetnije razumjeti kako se njihova vlastita uvjerenja uklapaju u širu sliku. Hercigonja također naglašava da kritičko mišljenje ne guši individualnost, već omogućava seciranje i analiziranje medijskih poruka, preuzimanje odgovornosti za vlastito samoostvarenje i oslobađanje od medijskog utjecaja i njegovih često restriktivnih narativa.

Paul i Edler (2001) kritičko mišljenje opisuju kao praksu procjene i unaprjeđenja mišljenja, koju karakteriziraju disciplina, samsmjerenje, praćenje i ispravljanje. Navedeno uključuje posvećenost nadilaženju inherentnih sociocentričnih i egocentričnih tendencija. Također, autori

govore da kultiviran kritički mislilac vješto postavlja važna pitanja, prikuplja i procjenjuje bitne informacije, donosi argumentirane zaključke, otvoreno razmišlja unutar različitih okvira i učinkovito komunicira kako bi riješio zamršene probleme.

U situacijama kada hooks (2010) svoje učenike uči kritičkom mišljenju za cilj postavlja potaknuti ih radošću bavljenjem idejama i shvaćanjem razmišljanja kao aktivnog procesa. Također, naglašava važnost održavanja otvorenog uma smatrajući kako je to temeljni aspekt kritičkog mišljenja. Štoviše, hooks potiče učitelje i nastavnike da uvijek budu otvoreni kako bi stvorili atmosferu učenja koja njeguje kritičko mišljenje.

Bit poruke u poglavlju o 'Mašti' (hooks, 2010) jest da je ona neophodna za oblikovanje naše stvarnosti, jer kada nešto ne možemo zamisliti, to se ne može ostvariti - kaže hooks. Mašta ispunjava sve one praznine koje ostavljaju podaci i činjenice, otvarajući uvid u neistražena područja. U društvima vođenim dominacijom potiskivanje mašte koristi se kao sredstvo za održavanje statusa quo, a da bismo se oslobodili konvencionalnog razmišljanja moramo iskoristiti svoje sposobnosti korištenja mašte. Ona postaje moćno oruđe za marginalizirane pojedince kako bi se oduprli izrabljivanju i ugnjetavanju te pronašli alternativna rješenja. Bez nje ljudi ostaju zarobljeni, nesposobni zamisliti bolju budućnost ili iskoristiti prilike za promjenu.

Sastavni dijelovi procesa kritičkog mišljenja (prema Bedeniković Lež i Šušnjara Raić, 2021) jesu analiza, procjena i prosuđivanje, ono započinje osnovnom premisom te uključuje njeno ispitivanje i pomno proučavanje u svjetlu različitih gledišta. Ovaj proces vodi formuliranju sustava vjerovanja i kulminira zauzimanjem stava temeljenog na obrazloženoj prosudbi. Sam put kritičkog mišljenja polazi od početnog prikupljanja informacije sve do krajnjeg cilja koji je donošenje informirane odluke, što ne mora značiti da je ona nužno finalna jer kritičko mišljenje karakterizira i podrazumijeva pažljivo i temeljito razmatranje informacija i činjenica prije donošenja konačnih zaključaka. Štoviše, zahtjeva otvorenost prema različitim perspektivama i alternativnim rješenjima pri rješavanju problema ili pitanja. Ono ne potiče samo vještine donošenja odluka, već i poboljšava sposobnost dubljeg bavljenja složenim problemima.

Iz različitih definicija jasno je da bit kritičkog mišljenja leži u sposobnosti neovisnog mišljenja. Ono najbolje napreduje u okruženjima koja potiču dijeljenje informacija i iskustava i raspravu o različitim stajalištima. Kritičko mišljenje ključno je za učinkovitu komunikaciju, donošenje odluka, rješavanje problema i poticanje inkluzivnosti i demokracije. Omogućuje pojedincima da prevladaju preopterećenost informacijama i razlikuju što je korisno od onoga što je štetno.

U današnjem brzom, tehnologijom vođenom svijetu, razlozi za kritičko obrazovanje su sve više uvjerljiviji. Autorice (Bedeniković Lež i Šušnjara Raić, 2021) navode dva razloga, s jedne strane aktivno i demokratsko društvo uvelike ovisi o građanima koji su informirani, promišljeni i sposobni donositi takve odluke, dok s druge strane brz tempo tehnološkog napretka i stalne promjene izazivaju ostajanje budnima i kritički angažiranima. Kritičko mišljenje zahtijeva više od pukog upijanja činjenica, uključuje proces propitivanja i evaluacije tih činjenica promičući zdravu razmjenu ideja. Dakle, poticanje razvoja kritičkog mišljenja nije samo akademski cilj, već nužan uvjet za osobni i društveni napredak. U nastavku rada fokusirat ću se na kritičku pedagogiju, pristup obrazovanju koji aktivno promiče kritičko mišljenje te potiče na aktivno sudjelovanje u stvaranju pravednijeg društva.

2.2. Kritička pedagogija

Kritička pedagogija (prema Giroux, 2009) temelji se na teorijskom nasljeđu koje su razvili članovi Frankfurtske škole. Istaknuli su važnost istraživanja objektivnih pojava kako bi otkrili skrivene društvene odnose. Analizirajući ih kritički, cilj je bio razotkriti kako su ti odnosi postali normativni ili institucionalizirani. Giroux (2009) daje primjer ispitivanja pojava kao što su novac, potrošnja, distribucija i proizvodnja naglašavajući kako je evidentno da nijedna od njih nije apsolutna stvarnost ili činjenica, već su oblikovane povijesnim okolnostima, kontekstom te odnosima dominacije i podređenosti. Frankfurtska škola je istaknula važnost kritičkog mišljenja, suprotstavljajući se idejama koje su nametale univerzalne zakone kao imperativ za ljudsku svijest i djelovanje. Njihov pristup naglašavao je potrebu za razumijevanjem društvenih fenomena kroz prizmu kritike i analize, umjesto prihvaćanja stvari kao datih i neupitnih. Osnovna ideja bila je potaknuti na osvještavanje i borbu za osobnu emancipaciju te promjenu društvenih struktura prema pravičnijim i slobodnijim oblicima zajedništva.

Prema Burbules i Berk (1999) rani kritički teoretičari povezani s Frankfurtskom školom smatrali su da marksizam nedovoljno naglašava važnost kulture i medija u održavanju kapitalizma. Vjerovali su da je ideološka hegemonija ključna za legitimnost i neometano funkcioniranje kapitalističkih ekonomskih odnosa. Kritička pedagogija prvenstveno se bavi društvenom nepravdom i načinima transformacije nepravednih, nedemokratskih ili opresivnih institucija i društvenih odnosa. Osim toga, nastoji osvijestiti pojedince o strukturalnim nejednakostima i potaknuti ih na aktivno sudjelovanje u stvaranju pravednijeg društva. Građani u kapitalističkom društvu moraju naučiti svoje mjesto u društvenom poretku, a upravo obrazovne institucije nalaze se među onima koje podržavaju i učvršćuju takva uvjerenja. Pored

toga, obrazovanje često djeluje kao sredstvo legitimizacije postojećih društvenih hijerarhija, čime doprinosi održavanju statusa quo. Kritička pedagogija nastoji pokrenuti raspravu unutar obrazovnih i drugih institucija o nejednakostima moći te o načinu na koji se sustavi uvjerenja internaliziraju do te mjere da pojedinci i skupine odustaju od preispitivanja i mijenjanja svoje životne sudbine. Kritička pedagogija zahtijeva više od kritičkog promišljanja i razumijevanja svijeta, ona također zahtijeva spremnost i sposobnost djelovanja kako bi se taj svijet promijenio. Freire (prema Burbules i Berk, 1999) poseban naglasak stavlja na pismenost, odnosno, nepismenost za njega ne predstavlja samo nedostatak sposobnosti čitanja i pisanja, već i osjećaj nemoći i ovisnosti u svim pogledima života. Pedagoška metoda koju je smatrao ključnom za postizanje ciljeva pismenosti - osnovne vještine čitanja i pisanja, izgradnja samopouzdanja, želja za promjenom sebe i zajednice - bila je dijalog. Dijalog predstavlja mogućnost u kojoj se spajaju tri interesa - politički, pedagoški i filozofski kao sredstvo za postizanje dogovora, učenje i istraživanje istine (Burbules, 2000). Duboku povezanost između kritičke pedagogije i kritičkog mišljenja ukazuje njihovo nastojanje da prevladaju neznanje i promiču efikasno djelovanje u svrhu društvene promjene, odnosno, potiču ljude da bolje razumiju suštinske društvene dinamike i temelje svoje akcije na točnom razumijevanju stvarnosti.

Prema McLarenu (2009) kritički pedagog predstavlja osobu koja podržava teorije koje karakterizira dijalektičnost, što znači da prepoznaju društvene probleme kao složene interakcije pojedinca i društva, uvjetovane kontekstom, umjesto jednostavnih izoliranih događaja ili nedostataka u strukturi društva. Dijalektička teorija istražuje kako prihvaćena značenja i fenomeni nastaju iz povijesnih i društvenih odnosa, proučavajući interakcije od šireg konteksta do konkretnih događaja. Kritičku pedagogiju karakterizira dijalektička priroda koja omogućuje shvaćanje i viđenje obrazovnih institucija kao puno više od samog mjesta za provedbu indoktrinacije, socijalizacije i poučavanja, već kao kompleksan kulturni prostor koji potiče osnaživanje i osobnu transformaciju učenika. To znači da obrazovne institucije ne služe samo za prenošenje znanja i društvenih normi, već i kao prostor gdje se potiče kritičko razmišljanje i promišljanje vlastitih stavova i vrijednosti, omogućujući učenicima da razvijaju svoju osobnost i postanu aktivni sudionici u društvenim promjenama. Budući da se kritička pedagogija bavi pitanjem odnosa znanja i moći važno je naglasiti da je znanje društveno konstruirano, kulturno posredovano i povijesno situirano te da dominantni diskursi određuju što se prihvaća kao istinito, važno i relevantno te tko ima moć da oblikuje i kontrolira te diskurse. Znanje nije neutralno ni objektivno, već je oblikovano i strukturirano na određen način. Što se naglašava i što se isključuje u kontekstu znanja dio je implicitne logike koja ga oblikuje. Znanje je društveni

konstrukt, ono nije apsolutna istina, već je rezultat društvenih interakcija i odnosa moći. Ono se formira i oblikuje u skladu s društvenim kontekstom, vrijednostima, interesima i povijesnim okolnostima koje ga okružuju, reflektirajući dinamiku moći unutar zajednice ili društva. Znanje se interpretira kroz filtere društvenih normi, kulturnih uvjerenja i političkih interesa, ono nije statično, već je društveno konstruirano kao što je i svijet u kojem živimo simbolički konstruiran. Upravo zbog navedenog, kritička pedagogija istražuje zašto i na koji način se znanje formira na određen način te zašto vladajuća kultura neke konstrukcije stvarnosti podržava i glorificira dok marginalizira druge. Također, kritička pedagogija istražuje kako naša svakodnevna shvaćanja i društvene konstrukcije nastaju i primjenjuju se u praksi života. Emancipatorsko znanje, kako ga opisuje Habermas (1968, prema McLaren, 2009) je ključan koncept interesa kritičkog pedagoga, ono je usmjereno na oslobađanje pojedinca od društvenih, kulturnih i političkih ograničenja na način da nam pomaže u razumijevanju društvenih odnosa i njihove podložnosti manipulaciji od strane moćnih i privilegiranih struktura. Ono potiče kritičko razmišljanje, stvara temelje za društvenu pravdu te naglašava važnost inkluzivnosti, jednakosti i demokratskih vrijednosti u procesu osnaživanja kako bi se prevladali dominacija i ugnjetavanje.

Kritička pedagogija (prema Egan-Simon, 2020) ima svoje korijene u različitim intelektualnim i socijalnim pokretima 20. stoljeća. Među prvima, značajan doprinos dao je Paulo Freire svojim djelom „Pedagogija potlačenih“ iz 1970. godine, gdje je razvijao koncept emancipatorskog i transformativnog obrazovanja kao sredstva za društvenu transformaciju i osnaživanje marginaliziranih zajednica u Brazilu. Freire je usvojio marksističku metodologiju kako bi potaknuo nastavnike i učenike na zajedničko djelovanje za promjenu. Kasnije, Henry Giroux je 1983. godine (prema Egan-Simon, 2020) u svojoj knjizi „Theory and Resistance in Education“ koristio izraz kritička pedagogija kako bi opisao potrebu za radikalnijim pristupom obrazovnom sustavu Sjedinjenih Američkih Država, koji je bio prožet kulturnom reprodukcijom. Giroux je bio snažno inspiriran Freireom i zagovarao je kritički pedagoški pristup koji potiče kritičko razmišljanje i angažman učenika. Suvremeni kritički pedagozi poput Bell hooks, Michaela Applea i Petera McLarena (prema Hursh, 2007; Rhem, 2013; Hess, 2017, prema Egan-Simon 2020) nastavljaju razvijati koncepte kritičke pedagogije. Njihovi radovi naglašavaju da su škole inherentno političke institucije koje djeluju unutar šireg sociokulturnog konteksta društva. Oni kritiziraju utjecaj neoliberalne ideologije na obrazovni sustav, ističući smanjenje autonomije nastavnika i prisilu na usvajanje standardiziranih nastavnih planova, pedagogija i procjenjivanja. Kritička pedagogija, stoga, nije samo teorijski okvir već i praksa

koja se bori za pravdu, jednakost i osnaživanje kroz obrazovanje te se i danas nastavlja razvijati kao odgovor na društvene i političke izazove suvremenog svijeta. Giroux (2016, prema Egan-Simon 2020) upozorava da su suvremene obrazovne reforme usmjerene na pamćenje, konformizam, pasivnost i testiranje što ima negativne posljedice na same učenike. Umjesto poticanja autonomije, kritičkog mišljenja i građanskog angažmana, ove reforme guše maštu i depolitiziraju obrazovanje, potiču učenike da se odreknu demokratskih vrijednosti i socijalne pravde te im indirektno govore da nemaju nikakva prava te da su ona ograničena samo na one u poziciji moći. Nastavno, Giroux karakterizira ovakav pristup kao podupiranje autoritarnog društva umjesto demokracije. Kritička pedagogija nije samo teorijski koncept već pristup koji se bori protiv depolitizacije obrazovanja i autoritarnih tendencija. Ona potiče pedagoge i nastavnike da izazovu status quo i učine obrazovanje prostorom koji ne služi samo za puko prenošenje informacija, već mjestom gdje se aktivno promiču pravda, demokracija i socijalna jednakost, osnažujući učenike da postanu aktivni građani zajednice i šire.

2.3. Podučavanje i učenje kritičkog mišljenja

Grozđanić (2009) naglašava da ključnu ulogu u formiranju i razvoju kritičkog mišljenja kod učenika imaju upravo nastavnici. Budući da njihovo poučavanje utječe na učenikovo znanje, kognitivne i afektivne sposobnosti bitno je da nastavnici osiguraju visoku kvalitetu poučavanja, da pomažu učenicima da razviju različite vještine i strategije koje će im koristiti u daljnjem životu. Vještine kritičkog mišljenja omogućuju učenicima da analiziraju, evaluiraju i zaključuju informacije na informiran i racionalan način, a nastavnici trebaju poučavati na način koji potiče učenike da primjenjuju kritičko mišljenje interdisciplinarno i aktivno razmišljaju o temama i sadržajima koje uče, postavljaju pitanja, traže dokaze i donosne argumentirane zaključke. Također, autorica upozorava da je formiranje kritičkog mišljenja bitno i van školskog konteksta, učenike treba potaknuti da kritički promišljaju o događajima i pojavama u svijetu kako bi postali informirani i angažirani građani sposobni za donošenje promišljenih odluka i mijenjanja statusa quo.

Prije nego što nastavnici počnu podučavati kritičko mišljenje potrebno je osigurati da i oni sami posjeduju te vještine (Pešić, 2003, prema Bolčević 2015). U slučaju da nastavnici sami nisu kritički mislioci neće uspjeti uspješno podučiti tim vještinama ni učenike. Iz tog razloga potrebno je procjenjivanje kritičkih vještina nastavnika kroz evaluacije, treninge i kontinuirani profesionalni razvoj. Swartz i Parks (2007, prema Bolčević, 2015) ističu nekoliko ključnih preporuka za nastavnike kako bi podučavanje kritičkog mišljenja bilo uspješno. Prvo,

nastavnici trebaju osigurati dovoljno vremena za učenike i njihovo formiranje kritičkog mišljenja. Učenicima treba omogućiti da promišljaju i teoretiziraju o različitim temama, situacijama i iskustvima te izražavaju različita mišljenja i ideje. Kako bi proces učenja bio interaktivan i produktivan potrebno je stvoriti nerizično okruženje u kojem će se učenici osjećati sigurno izražavajući svoje ideje i mišljenja bez osuđivanja. Također, jedna od bitnijih preporuka je da nastavnici iskreno vjeruju u sposobnosti svih učenika i samu potrebu podučavanja kritičkog mišljenja. Ako nastavnici vjeruju da su svi učenici sposobni razviti i formirati kritičko mišljenje prilagodit će svoje metode poučavanja kako bi isto i ostvarili, omogućit će učenicima više prilika za izražavanje vlastitog mišljenja, pružati konstruktivne povratne informacije i stvarati podržavajuće okruženje, odnosno sve od prvobitno navedenih preporuka.

Što se tiče samih učenika, važno je da razvijaju samopouzdanje jer ono potiče izražavanje mišljenja bez straha od osude ili kritike te je važno za samo kritičko mišljenje koje karakteriziraju analiziranje i izražavanje vlastitih stavova. Također, učenici će biti motiviraniji aktivno se uključiti u proces učenja, ako vide da su njihove ideje i mišljenja prihvaćena i mogu pridonijeti raspravi i rješavanju određenog problema. Osim svojeg, učenici trebaju uvažavati i mišljenja drugih, što u konačnici obogaćuje diskusije, potiče na dublje razumijevanje tema i potiče suradnju učenika u rješavanju problema.

Kada govorimo o učenju i podučavanju kritičkog mišljenja (prema Bolčević, 2015) potrebno je spomenuti i pedagošku teoriju konstruktivizma. Konstruktivizam kao nastavni koncept naglašava da učenici aktivno grade svoje znanje kroz vlastita iskustva i interpretacije te procese intelektualnog razvoja, postajući stvaratelji novih značenja i znanja. Prema Mušanović (2009, prema Bolčević, 2015) ovaj pristup prepoznaje ulogu učenika kao neovisnih istraživača koji aktivno sudjeluju u procesu učenja, dok nastavnici prelaze u ulogu facilitatora koji potiče interaktivni stil učenja i potiče i traži mišljenje učenika. Nastavno tome, učenju i podučavanju kritičkog mišljenja doprinosi primjena Sokratove dijaloške metode. Sokratova dijaloška metoda (Zorić, 2008, prema Bolčević, 2015) predstavlja pedagoški pristup koji se temelji na postavljanju pitanja i dijalogu kako bi potaknuo učenike na razmatranje vlastitih ideja i stavova. Nastavnik postavlja pitanja i potiče učenike da razmatraju različite perspektive, argumentiraju svoje stavove i preispituju svoje misli. Fokus metode je na moralnom obrazovanju, poticanju kritičkog mišljenja i otkrivanju dubljih istina kroz proces postavljanja pitanja i razmatranja odgovora i vjerovanja učenika. Ova metoda podrazumijeva poticanje učenika da preispituju svoja uvjerenja kroz postavljanje dubinskih pitanja, dijalog i introspekciju čime se promiču aktivno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu i razvijanje kritičkog mišljenja. Na

direktnom primjeru u odgojno-obrazovnim institucijama ova metoda se može primijeniti u obliku grupnog rada u malim ili velikim skupinama i individualnog rada vođen pitanjima nastavnika. Već je naglašeno da nastavnik putem stimulativnih pitanja potiče razvoj više razine mišljenja te je potrebno još i nadodati da dijalog trebaju karakterizirati fleksibilnost, radoznalost i kritički duh. Važnost dvosmjernе komunikacije između nastavnika i učenika te kvaliteta pitanja ključni su aspekti za uspjeh primjene ove metode u nastavi. Sokratova dijaloška metoda i njezina primjena na primjeru korištenja japanskog animiranog filma u odgojno-obrazovnom procesu s ciljem formiranja kritičkog mišljenja bit će prikazana i razrađena u 6. poglavlju.

Richard Paul u svojem djelu „Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World“ (1990) navodi sedam međuovisnih osobina uma koje treba njegovati kako bi učenici postali kritički mislioci:

1. Intelektualna poniznost - svijest o granicama vlastitog znanja; osjetljivost na pristranost i predrasude te ograničenja vlastitog stajališta.
2. Intelektualna hrabrost - spremnost da se suočimo i objektivno procijenimo ideje, uvjerenja i stajališta bez obzira na naše potencijalno negativne reakcije na njih.
3. Intelektualna empatija - prepoznavanje potrebe da se stavimo na mjesto drugih kako bismo ih istinski razumjeli.
4. Integritet - prepoznavanje potrebe bivanjem vjernim vlastitom razmišljanju, dosljednost u intelektualnim standardima koje osoba primjenjuje prema sebi i drugima.
5. Intelektualna ustrajnost - spremnost za traženjem intelektualnih uvida i istina unatoč poteškoćama, preprekama i frustracijama.
6. Vjera u razum - poticanje ljudi da dođu do vlastitih zaključaka razvijanjem vlastitih racionalnih sposobnosti.
7. Intelektualni osjećaj za pravdu - spremnost na primjenu objektivnih standarda pravednosti i jednakosti koji su odvojeni od osobnih i kolektivnih emocija i interesa, nepristran pristup određivanju što je pravedno u određenoj situaciji.

Navedene osobine pružaju smjernice za razvijanje dubljeg razumijevanja i primjene kritičkog mišljenja u obrazovanju. Ove smjernice za cilj imaju pomoći učenicima da postanu bolji analitičari i kritičari ideja, razviju sposobnost nepristranog i objektivnog razmatranja različitih stajališta te primjenjuju standarde pravednosti i jednakosti bez obzira na osobne ili kolektivne emocije i interese. Upravo na ovaj način učenike se potiče da razvijaju intelektualne kapacitete i da se angažiraju u dubokom razumijevanju kompleksnosti suvremenog svijeta.

2.4. Važnost kritičkog mišljenja u odgoju i obrazovanju

U svojem radu autori Raj i sur. (2022) navode razloge zašto je učenicima u današnjem svijetu bitno razvijanje sposobnosti kritičkog mišljenja, odnosno, zašto je od iznimne važnosti staviti naglasak na učenje kako misliti, a ne što misliti. U nastavku ću opisati navedene razloge čiji je cilj osposobljavanje učenika da budu slobodni mislioci i aktivni građani. Autori tvrde da razvijanje kritičkog mišljenja kod učenika potiče znatiželju i kreativnost. Učenici koji kritički razmišljaju postaju radoznali prema svijetu oko sebe te istražuju nove informacije i iskustva. To ih dovodi do stvaranja vlastitih ideja i rješenja što dodatno potiče njihovu kreativnost. Upravo kreativnost otvara mogućnost inovativnog i originalnog razmišljanja u profesionalnom, ali i privatnom životu. Zatim, kritičko mišljenje potiče učenike na samosvijest i samorefleksiju, učenici razvijaju sposobnost nadziranja vlastitih misli, disciplinirano pristupaju problemima i samostalno korigiraju svoja razmišljanja. Kroz ovaj proces, učenicima je omogućeno razumijevanje materijala koji proučavaju i razvijanje dubljeg razumijevanja vlastitih stavova i misli. Ova vještina pomaže u pronalasku smisla u stvarima na temelju vlastitog opažanja i iskustva, a učenici postaju sigurniji u svoje sposobnosti i jačaju svoje samopouzdanje. Također, pomaže učenicima da prevladaju izazove te im pruža neovisnost kako u školi tako i van nje. Osim u učionici, autori naglašavaju važnost kritičkog mišljenja i u budućem radnom okruženju učenika. U današnjem svijetu kojeg obilježavaju brze promjene u tehnologiji, a samim time i ekonomiji, postoji velika potražnja za fleksibilnom radnom snagom koja je sposobna analizirati podatke iz različitih izvora i pronaći kreativna rješenja. Promjene zahtijevaju brzo prilagođavanje vještina, a upravo kritičko mišljenje je ono koje omogućava pojedincima da ostanu konkurentni na tržištu rada. Autorice Bedeniković Lež i Šušnjara Raić (2021) također ističu da podučavanjem kritičkog mišljenja dolazi do transformacije iz tradicionalnog obrazovanja u suvremeno koje je usmjereno na potrebe učenika i društva. U današnjem svijetu u kojem smo svakodnevno izloženi velikom broju informacija razvoj ovih vještina postaje nužan, a poticanje učenika na kritičko mišljenje predstavlja osnovu u ostvarivanju viših društvenih i kulturnih ciljeva. Bitno je spomenuti i kako kritičko mišljenje pomaže dugoročno uštedjeti vrijeme jer omogućava bolje određivanje prioriteta i pronalaženje relevantnih provjerenih informacija. Ono također razvija vještine kao što su organizacija, planiranje i komunikacija što dovodi do donošenja informiranih odluka s većom vjerojatnošću postizanja željenih rezultata čime se smanjuje mogućnost nailaska na nepredviđene probleme. Vještine kritičkog mišljenja ključne su za postizanje akademskog i profesionalnog uspjeha. Učenici koji

razvijaju ove vještine imaju dublju perspektivu svijeta i sposobniji su donositi ključne odluke kako u školi tako i u životu. Umjesto oslanjanja na svoje intuitivno razmišljanje, kritičko mišljenje omogućuje procjenu vlastitih stavova te pružanje argumentiranih dokaza za njih. Ovladavanje vještinama kritičkog mišljenja donosi brojne prednosti, uključujući veću kontrolu nad vlastitim znanjem i sposobnosti suosjećanja s tuđim perspektivama. Autori zaključuju da bi jedan od bitnijih ciljeva obrazovanja trebao biti razviti kritičke mislioce koji će koristiti svoje znanje za poboljšanje vlastitih života, ali i doprinijeti društvu, kulturi i civilizaciji. Komentiraju da bi umjesto pripreme za unaprijed određene uloge, obrazovanje trebalo učenike osposobiti da se samostalno nose s različitim životnim izazovima.

Facione (2015) navodi i opisuje kognitivne vještine koje stručnjaci uključuju u samu srž kritičkog mišljenja, a to su tumačenje, analiza, evaluacija, zaključivanje, objašnjenje i samoregulacija. Tumačenje podrazumijeva razumjeti i izraziti značenje različitih vrsta informacija, situacija ili uvjerenja, a uključuje kategorizaciju, dekodiranje i pojašnjavanje značenja. Analiza podrazumijeva identificiranje i razumijevanje odnosa među izjavama, konceptima ili argumentima, a obuhvaća istraživanje ideja, otkrivanje argumenata i analizu valjanosti. Evaluacija podrazumijeva procjenu vjerodostojnosti izjava ili prikaza te logiku između zaključenih odnosa informacija ili mišljenja. Zaključivanje podrazumijeva identifikaciju ključnih elemenata potrebnih za donošenje razumnih zaključaka, formiranje pretpostavki, razmatranje relevantnih informacija i izvođenje zaključaka na temelju dokaza ili koncepata. Objašnjenje podrazumijeva sposobnost jasnog predstavljanja svojih razmišljanja te uključuje opisivanje metoda i rezultata, opravdavanje postupaka i predstavljanje obrazloženih argumenata. Samoregulacija, koju smatra jednom od važnijih vještina, podrazumijeva svjesno nadziranje vlastitih kognitivnih aktivnosti i postignutih rezultata, a uključuje samoispitivanje i samoispitivanje sebe same. Na opisane kognitivne vještine osvrnut će se u poglavlju o implikacijama za pedagoškim strategijama za korištenje u učionici. Facione govori o istraživanju provedenom na više od 1100 studenata čiji su rezultati ustvrdili značajnu povezanost rezultata na testovima kritičkog mišljenja i prosječnog uspjeha na fakultetu. Otkriveno je da se vještine kritičkog mišljenja mogu naučiti, što sugerira potencijalno poboljšanje prosječnog uspjeha studenata koji razvijaju iste. Također, istraživanje je otkrilo značajnu korelaciju između kritičkog mišljenja i razumijevanja pročitano implicirajući da poboljšanja u jednom području prate poboljšanja u drugom. Upravo ova spoznaja implicira da studenti koji razvijaju vještine kritičkog mišljenja, a samim time i vještine čitanja, imaju bolje

rezultate u akademskom okruženju, uče više i postižu bolje ocjene. Nadalje, autor govori o konceptu liberalnog obrazovanja te konstatira da je kritičko mišljenje ključno za liberalno obrazovanje jer potiče dublje razumijevanje i refleksivnu prosudbu transcendiranjem naivnog prihvaćanja autoriteta, relativizma i kontekstualizma. Ono nije samo sredstvo za postizanje ciljeva liberalnog obrazovanja, već je i integralni neodvojivi dio samog cilja. Kroz kritičko mišljenje učenici se potiču na razumijevanje metoda, principa i teorija, razvijanje moralne odgovornosti, brige za opće dobro i društvenu pravdu. Omogućava interakciju s različitim kulturama, jezicima i društvenim skupinama te promovira osjetljivost i kritičku procjenu ljudskog stanja, promičući dublji humani senzibilitet kroz razmatranje fundamentalnih pitanja ljudskog postojanja, smisla, života i smrti. Zatim, autor ukazuje na važnost kritičkog mišljenja kako bi se spriječilo iskorištavanje građana, političko i ekonomsko. Povijesni primjeri pokazuju da nedostatak obrazovanja usmjerenog na kritičko mišljenje može dovesti do društvenog i političkog kaosa, naglašavajući važnost obrazovanja koje potiče istraživanje istine, sposobnost zaključivanja i razumijevanje ljudske povijesti i znanosti. Nedostatak kritičkog mišljenja može dovesti do dubljih problema u društvu, uključujući slabljenje pravosudnog i gospodarskog sustava te potencijalni kolaps. Ističe da društva koja ne potiču kritičko mišljenje svojih građana riskiraju svoju stabilnost i funkcioniranje te cinično komentira da bi bilo iracionalno zagovarati demokraciju u takvim uvjetima.

Mason (2008, prema Bedeniković Lež i Šušnjara Raić, 2021) tvrdi da stručnjaci smatraju da bi nastavnici trebali poticati aktivno učenje kako bi udovoljili zahtjevima globalne ekonomije koja traži aktivne, kreativne i kritične zaposlenike spremne za cjeloživotno učenje. Ovo naglašava važnost pripreme učenika za kompleksnost suvremenog svijeta kroz razvoj kritičkog mišljenja i kontinuirano obrazovanje. Bauer (2007, prema Bedeniković Lež i Šušnjara Raić, 2021) govori da biti medijski obrazovan znači biti dobro informiran o temama koje se obrađuju u medijima te svjesno upravljati svojim svakodnevnim interakcijama s njima. Navedeno uključuje sposobnost duboke analize medijskih poruka kako bi se razumjelo njihovo značenje i utjecaj na društvo i pojedince. Medijska obrazovanost omogućuje posjedovanje znanja ključnih za prepoznavanje manipulativnih informacija i formiranje osnova kritičkog mišljenja prema nametnutim temama i suvremenim trendovima.

2.5. Vještine kritičkog mišljenja koje se potencijalno razvijaju iskustvom posredovanom vizualnim medijima

U svojem djelu o taksonomiji odgojno-obrazovnih ciljeva Bloom (1956) navodi i diferencira obrazovne ciljeve, započevši sa znanjem koje jednostavnije rečeno opisuje kao pamćenje stvari, činjenica ili ideja te mogućnost da ih se kasnije prisjetimo. Referirajući se na znanje očekuje se da naučeno pohranimo i zapamtimo. Za razumijevanje potrebno je također razumjeti i koristiti pohranjene informacije, ono se odnosi na sposobnost korištenja onoga što se nauči. Bloom naglašava kako bi trebali razumjeti pročitano i znati objasniti svojim riječima ili djelima te predvidjeti što bi se sljedeće moglo dogoditi. Razumijevanje dijeli na tri glavna dijela, a to su prevođenje, interpretacija i ekstrapolacija. Prevođenje označava sposobnost objašnjavanja nečeg na drugačiji način svojim riječima, interpretacija pojašnjavanje naučenog iz različitih perspektiva, a ekstrapolacija sposobnost predviđanja neispitanog područja na temelju onoga što je naučeno. Nastavno, primjena se od razumijevanja razlikuje jer ona označava da znanja, vještine i iskustva možemo primijeniti u novonastaloj situaciji. Sinteza je nalik sastavljanju dijelova slagalice kako bi se stvorila šira cjelovita slika, kombiniranjem različitih prikupljenih informacija kako bi stvorili nešto novo uz slijeđenje određenih normni ili uputa. U konačnici, vrednovanje, odnosno prosuđivanje o vrijednosti nečega. Na temelju određenih standarda i kriterija procjenjujemo u kojoj su mjeri određene pojedinosti dobre, učinkovite, istinite ili prihvatljive. Nadalje, Bloomovu taksonomiju možemo primijeniti na primjeru japanskog animiranog filma. Bloomovo djelo govori o tome kako shvaćamo i koristimo informacije i iskustva. Dakle, kada gledamo nešto, poput japanskog animiranog filma, proces započinjemo prisjećanjem onoga što smo vidjeli i čuli, zatim pokušavamo razumjeti što sve predstavljaju i znače priče, situacije, konflikti, likovi i sl. Naučeno bismo mogli upotrijebiti u drugoj životnoj situaciji i predvidjeti što bi se moglo dogoditi na temelju onoga što smo doživjeli. Zatim ulazimo u zahtjevniji dio poput analize, rastavljamo anime na različite dijelove i pokušavamo otkriti kako se svi uklapaju u širu sliku, možemo analizirati kako određeni postupci likova, muzika, odnosi, prikaz pejzaža, korištenje boja i sl. utječu na naše emocionalno stanje za vrijeme gledanja animea. Sljedeći stupanj jest sinteza, sintezom spajamo sve dosadašnje dijelove kako bismo mogli stvoriti nešto novo, u ovom slučaju to bi se moglo referirati na smišljanje vlastitih ideja inspiriranih samim animeom. Konačno, evaluacija, odnosno donošenje prosudbi o vrijednosti, a to mogu biti prosudbe o postupcima likova i njihovom suočavanju s teškim odlukama, proturječnim vrijednostima, dinamici moći, legitimitetu onih na vlasti, tradicionalnim predodžbama o etici i moralu, političkoj konotaciji koju imaju određene priče, štetnosti predrasuda i važnosti empatije i razumijevanja, autoritarizmu, društvenoj

nejednakosti, egzistencijalnim i brojnim drugim temama koje se prostiru kroz japanske animirane filmove predstavljajući imaginarne svjetove i likove koji mogu biti preslika našeg. Raznolikost i kreativnost u njima otvaraju vrata mnoštvu mogućnosti uz koje gledatelji mogu uroniti u jedinstvene narative i avanture koje pokreću postizanje do sad obrazloženih obrazovnih ciljeva. Korištenje Bloomove taksonomije kao okvira za pristup animeu te primjena razina taksonomije u rasponu od osnovnog znanja i razumijevanja do vještina razmišljanja višeg reda poput analize, sinteze i evaluacije potiču gledatelje da ne budu samo pasivni konzumenti sadržaja, već i da aktivno analiziraju, propituju, sumnjaju i dublje razumiju teme, likove i narative. Korištenje Bloomove taksonomije na navedeni način može dovesti do transformacije samog iskustva gledanja u obrazovni alat koji potiče kognitivne sposobnosti, razvija vještine kritičkog mišljenja i kritički pristup medijima općenito.

3. Teorijski okvir - Medijska pismenost

U nastavku ću pisati o konceptu medijske pismenosti istražujući njezine temeljne elemente i važnost u razvijanju vještina za kritičko promišljanje o medijskim sadržajima i informacijama koje prenose. Analizirat ću ulogu medija u svakodnevnom životu, kako oblikuju naše percepcije, stavove i ponašanja. Također, osvrnut ću se na obrazovnu djelotvornost medija ističući njihov potencijal kao pedagoškog alat i mjesta za učenje koje značajno unaprjeđuje obrazovanje u različitim aspektima.

3.1. Koncept medijske pismenosti

U perspektivi koju su predstavili Andevski i Vučković (2012) naglašavajući sve veću zasićenost medijima u našem društvu, shvaćanje medijskog obrazovanja temelji se na razvoju individualnih medijskih kompetencija s ciljem poboljšanja kvalitete života. Medijsko obrazovanje trebalo bi započeti rano - od predškolske dobi - i nastaviti se sustavno tijekom cijelog života, jedan je to od uvjeta kako bi se pojedincima olakšalo i omogućilo učinkovito razumijevanje, kritičko sudjelovanje u medijskom krajoliku i upravljanje njime. Medijsko obrazovanje je u biti kontinuirano putovanje istraživanja našeg razumijevanja svijeta i načina na koji drugi oblikuju naše percepcije o njemu.

Lin Mastermen (1985, prema Andevski i Vučković, 2012) navodi razloge za potrebu medijskog obrazovanja koje autori nadopunjavaju, a među njima se nalaze ideološka uloga medija, značaj upravljanja i rukovođenja informacija, uloga u demokratskim i političkim procesima, privatizacija medija te utjecaj medija na pojedinca, njegov identitet, stil života, ponašanje,

razmišljanje, moralni razvoj i samosvijest. Činjenica jest da društva oblikuju i održavaju određene svjetonazore, a mediji nisu izuzetak tome, njihova ideološka uloga jest kritičan aspekt koji se treba uzeti u obzir. Mediji nisu puki prikazivači realnosti, oni aktivno sudjeluju u njezinom stvaranju. Način na koji mediji mogu oblikovati javno mnijenje jest upravo selekcijom priča koje će pokrivati i kako ih predstaviti, čime često jačaju postojeće ideologije, društvene norme i određene svjetonazore. Nastavno tome, privatizacija medija važan je razlog potrebe za medijskim obrazovanjem, vlasništvo nad medijima često je koncentrirano u rukama nekoliko velikih korporacija ili politički utjecajnih osoba što dovodi do homogenizacije stajališta koja su u interesu onih na vlasti. Osim što odražavaju ideologije onih na vrhu društvene hijerarhije mediji i aktivno rade na održavanju statusa quo marginalizirajući glasove onih koji se ne slažu.

Andevski i Vučković (2012) u svojem poglavlju o 'Elementima filmskog jezika' govore da je način na koji filmovi utječu na naše umove duboko intrigantan i može se razumjeti kroz dvostruku identifikaciju na koju se povezujemo sa samim filmom. Primarna identifikacija može se objasniti kao proces u kojem se gledatelj sinkronizira s perspektivom same kamere, gleda kroz leću koja je prvobitno uhvatila svijet, ali sada je upravo on taj koji istražuje spomenuti svijet, ta veza gledatelja pretvara u središnjeg promatrača čija prisutnost uvjetuje postojanje kinematografskog svijeta. Osim ovog početnog povezivanja s okom kamere, nastavlja se dublji, emocionalniji dio, sekundarna identifikacija, u kojoj se gledatelj nalazi uvučen u živote likova na ekranu. On počinje posredno živjeti kroz njih, doživljavajući izazove, pobjede i otkrića samih likova kao da su njegova vlastita. Povezanost s likovima i situacijama koje proživljavaju uvodi gledatelja u različite životne istine i izaziva povezivanja s vlastitim iskustvima i perspektivama. Autori spominju esej Edgara Morena u kojem se bavi ovim fenomenom, sugerirajući kako je svaki film poziv na razmišljanje o tankim granicama između zamišljenog i stvarnog, gledatelji postaju sudionici živopisnog svijeta u kojem se najdublje fantazije i nade isprepliću s realnošću. Sposobnost filma da spoji stvarnost i fantaziju i da nas duboko uroni u ono što bi moglo biti ukazuje na to zašto su mediji tako moćan oblik umjetnosti, oni potiču maštu i oživljavaju naše unutarnje svjetove koje često držimo skrivenima ili ne znamo drugačije izraziti. Možemo zaključiti da je kritička medijska pedagogija primarno usmjerena na obrazovanje i opremanje učenika, studenata i šire javnosti znanjem i alatima potrebnim za razumijevanje i snalaženje u suvremenoj kulturi i društvu. Zatim, ima za cilj osnažiti pojedince kako bi mogli razviti vlastiti osjećaj identiteta - prepoznati i oduprijeti se pokušajima medija da utječu ili manipuliraju njihovim uvjerenjima i percepcijama. Nadalje, kritička medijska

pedagogija potiče samu medijsku industriju na inovacije i stvaranje novih kulturnih oblika, nastoji poticati ono medijsko okruženje koje pozitivno pridonosi društvenom razvoju. Budući da je sadašnje društvo sve više i više pod velikim utjecajem medija, krajnji cilj bio bi donijeti promjenu koja bi trebala uključivati smanjenje nepovezanosti uzrokovane zasićenošću medija, promicanje integriranije i svjesnije društvene strukture te transformirati način na koji mediji komuniciraju s društvom čineći ih alatom za pozitivan kulturni i društveni rast.

Prema Bedeniković Lež i Šušnjara Raić (2021) medijska pedagogija, koja se posljednjih šest desetljeća nametnula kao posebno znanstveno područje, obuhvaća različite aspekte medijskog obrazovanja, kulture, didaktike, istraživanja, socijalizacije i etike. Autorice tvrde da mediji sve više oblikuju socijalizaciju mlađe generacije, igrajući dvostruku ulogu obrazovnog alata i instrumenta manipulacije u razvoju mladih. Gerhard Tulodziecki (prema Bedeniković Lež i Šušnjara Raić, 2021) ocrta ključna područja fokusa medijske pedagogije: prepoznavanje i dešifriranje utjecaja medija, razumijevanje i procjena medijskih poruka, odabir i korištenje multimedijjskih usluga i analiza društvenih posljedica medija. Nastavno autorice komentiraju da je središnji dio medijske pedagogije pojam medijske pismenosti, koja uključuje kompetencije potrebne za snalaženje u medijski zasićenom informacijskom društvu. Kamen temeljac produktivnog bavljenja medijskim sadržajem leži u aktivnoj spoznaji i kritičkoj procjeni, promišljenim bavljenjem medijskim sadržajem i ispitivanjem temeljnih vrijednosnih prijedloga, pojedinci mogu uočiti potencijalne utjecaje i svjesno odlučiti prihvatiti ili odbaciti određene premise. Pojedinci na taj način konstruiraju svoje autonomne identitete i pridonose društvenoj i kulturnoj evoluciji dovodeći u pitanje prevladavajuće norme i perspektive usađene u medijske narative. Kako na odrasle, tako mediji imaju značajan utjecaj u oblikovanju mišljenja, stavova i ponašanja i na djecu i adolescente. Stoga medijska pedagogija preuzima ključnu ulogu u poticanju kritičkog angažmana s medijima, osnažujući pojedince da upravljaju njihovom složenošću i pozitivno pridonose društvenom diskursu i kulturnom razvoju.

3.2. Uloga medija u svakodnevnom životu

Paško i Brajdić Vuković (2022) smatraju da mediji sve informacije primaju, izrađuju i isporučuju unutar specifičnih političkih, ekonomskih i kulturnih okvira, ne prenose informacije potpuno nepristrano. Istraživanju koje su proveli cilj je bio utvrditi bitna obilježja medijske pismenosti opće populacije Republike Hrvatske. Rezultati su prikazali da su mladi skloniji boljem razumijevanju tradicionalnih i digitalnih medija te pokazuju snažniju podršku i interes pitanjima socijalne pravde u samim medijskim sadržajima, naglašavajući potrebu

kontinuiranog medijskog obrazovanja u različitim fazama života (formalno i neformalno). Osobe s višim obrazovnim stupnjem također pokazuju povećanu kritičku svijest o izvorima vijesti i skloniji su zagovaranju predstavljanja socijalne pravde u medijima. Zatim, rezultati su pokazali da i spol igra značajnu ulogu, pri čemu žene pokazuju veću podršku medijskom izvještavanju o raznolikosti i inkluziji te pitanjima socijalne pravde.

Kada govorimo o medijskoj pismenosti važno je spomenuti i same medijske kompetencije učitelja i nastavnika, budući da upravo oni igraju ključnu ulogu u oblikovanju načina na koji učenici doživljavaju medije i komuniciraju s njima. Učitelji i nastavnici moraju razumjeti razmjere medijskog utjecaja i biti sposobni osvijestiti učenicima da kritički procjenjuju informacije koje su im dane i koje konzumiraju. Ciboci Perša i dr. (2023) u svojem istraživanju raspravljaju upravo o tome. Prema autorima kroz brojne oblike medijske pismenosti brojni autori poput Engstorma, Beliveaus i dr. ističu vještine kritičkog vrednovanja medijskih sadržaja kao najvažnije. Spomenute vještine potiču demokratske procese kultiviranjem stanovništva koje će se aktivno baviti društvenim i političkim temama te donositi informirane odluke bilo u političkom ili osobnom životu. Također, kritičko vrednovanje potiče neovisnost u razmišljanju, navodi pojedince na ispitivanje, analiziranje i traženje različitih perspektiva što vodi ka neovisnim zaključcima. Rezultati istraživanja pokazali su da su učitelji i nastavnici sa solidnim razumijevanjem različitih proizvodnih postupaka, tehničkih vještina i znanja bolje opremljeni za usmjeravanje učenika u kritičkom pogledu medijskog sadržaja te je ulaganje u medijske kompetencije učitelja i nastavnika ključno za odgoj medijski pismenih učenika sposobnih za kritičku procjenu medijskog sadržaja. Nastavno tome autori zaključuju da treba uzeti u obzir i ostala moguća ograničenja koja otežavaju učiteljima i nastavnicima učinkovito prenošenje znanja kao što su ograničen broj nastavnih sati, preopterećen nastavni plan i program, nedostatak resursa specifičnih za medijsko obrazovanje i dr. Učinkovitost obrazovanja za medijsku pismenost u Hrvatskoj suočava se sa značajnim izazovima zbog sustavnih ograničenja u obrazovnom okviru, osim toga, percipirani utjecaj formalnog medijskog obrazovanja može umanjiti utjecaj obiteljskog okruženja i socijalnih krugova djece, čime možemo vidjeti potrebu za integriranim pristupom koji se proteže i izvan same učionice s ciljem poticanja sveobuhvatnih vještina medijske pismenosti.

U današnjem društvu vizualni podražaji oblikuju naše razumijevanje svijeta oko nas, svakodnevno smo preplavljeni vizualnim podražajima koji utječu na to kako doživljavamo prostor, vrijeme i samu stvarnost (Karović, 2018). Što je naša kultura više zasićena vizualnim sadržajem to je granica između stvarnosti i medijskih slika zamagljenija, a utjecaj na našu

percepciju i spoznaju sve jači. Ponovno možemo naglasiti potrebu kritičke medijske pismenosti radi učinkovitog snalaženja u složenosti modernog vizualnog svijeta.

Mediji su kompleksna pojava u društvu koja zadovoljava različite sudionike i igra različite uloge koje duboko utječu na javnu raspravu i percepciju. Mediji mogu služiti kao primarni izvor zabave informacija, oblikujući individualne perspektive i pružajući uvid u događaje u svijetu. Za zagovornike društvenih pokreta mediji predstavljaju moćan alat za jačanje poruka i mobilizaciju podrške, što ključno utječe na javno mnijenje i društvene promjene. Unutar same medijske industrije, medijski djelatnici pronalaze izvor prihoda, reputacije i osobnog zadovoljstva kroz svoj rad, dok istovremeno vlasnici medija svoje tvrtke vide kao izvore dobiti i platforme za promicanje političkih agendi ili stjecanje utjecaja. Navedene perspektive naglašavaju ključnu ulogu medija u oblikovanju javne svijesti i usmjeravanju društvenih normi (Grandić, 2022). Ipak, unatoč njihovoj nezamjenjivoj društvenoj funkciji, postoje rastuće zabrinutosti oko putanje medija u suvremenom dobu. Sve više medijske operacije vođene su motivima profita umjesto etičkih principa i predanosti javnom interesu. Ova orijentacija medija može dovesti do senzacionalizma, pristranosti i selektivnog izvještavanja, što može iskriviti javno razumijevanje i pogoršati društvene podjele. Koncept medijske stvarnosti ističe ovaj fenomen, naglašavajući kako odabir i prezentacija vijesti oblikuju percepciju stvarnosti publike. Mediji (Grandić, 2022) na temelju kriterija medijskog odabira i narativnom oblikovanju utječu na dojmove, iskustva i emocije publike, čime oblikuju njihov pogled na svijet i razumijevanje događaja. Prema Karoviću (2016) mediji imaju dvostruku ulogu u današnjem društvu, oni ne samo da prenose kulturni sadržaj već i sami predstavljaju svoju vlastitu kulturu. Od tradicionalnih masovnih medija do umreženog digitalnog svijeta današnjice, mediji prožimaju naše svakodnevne živote, oblikujući naše percepcije i ponašanja. Mediji ne samo da pružaju pristup informacijama već i obogaćuju obrazovni proces neprekidnim prenošenjem novih znanja i proširivanjem osobnih iskustava. Mediji sve više postaju glavni akteri socijalizacije, konkurirajući utjecaju koji su tradicionalno imale odgojno-obrazovne institucije. Teoretičari medija tvrde (prema Karović, 2016) da mediji odražavaju, ali i oblikuju društvenu stvarnost, ističući njihovu neodvojivu ulogu u kulturnom razvoju. Sadržaj koji preferiraju pojedinci ima snažan, često nenamjeran, obrazovni i odgojni utjecaj, posebice na djecu i mlade. Taj utjecaj predstavlja oblik inkulturacije, gdje pojedinci internaliziraju kulturne obrasce i vrijednosti kroz svoje sudjelovanje u medijima. U današnjem svijetu koji je natopljen medijskim sadržajem, djeca odrastaju okružena različitim medijskim oblicima koji utječu na njihove kulturne vrijednosti, stavove i individualni razvoj. Stoga, obrazovanje mora obuhvatiti medijsku

pismenost - kritičko razumijevanje uloge medija u društvu. Medijska pismenost osnažuje pojedince da aktivno navigiraju medijskim okruženjima, razlikujući između stvarnih i virtualnih iskustava te se kritički angažiraju prema medijskom sadržaju umjesto da ga pasivno konzumiraju. Zaključno, medijska pedagogija pojavila se kao disciplina posvećena razvoju kompetencija koje omogućuju pojedincima da učinkovito koriste medije za komunikaciju i osobni razvoj, istovremeno razumijevajući i umanjujući rizike povezane s korištenjem medija. U suštini, medijska pismenost je imperativ suvremenog društva, a razvijanje medijske pismenosti ključno je kako bi pojedinci razlikovali stvarni od virtualnog svijeta te mogli kao aktivni i kritički sudionici odgovorno sudjelovati u današnjem svijetu bogatom medijskim sadržajem (Miliša i dr., 2009; Zgrabljic Rotar, 2005, prema Karović, 2016). Autori (Leistyna i Apler, 2009) žele naglasiti kako su u doba postmodernih tehnologija, koje obiluju medijskim porukama, privatni interesi elite uspjeli monopolizirati proizvodnju i distribuciju informacija. Time su uspjeli učinkovitije širiti, legitimirati i producirati svoju viziju svijeta koja im više odgovara, a koja se temelji na profitu iznad ljudi. Posebno se ističe utjecaj zabavnih programa televizije kao pedagoške sile koja oblikuje našu percepciju svijeta. Iako određene medijske sadržaje doživljavamo kao zabavu, često zanemarujemo njihov snažan utjecaj na naše razmišljanje. Autori pozivaju na ozbiljno promišljanje o moći i utjecaju televizije, ali i medija općenito na naše društvo. Nadalje, autori naglašavaju važnost razvijanja kritičke medijske pismenosti kao ključne komponente aktivizma. Kritička medijska pismenost uključuje razumijevanje i analizu vrijednosti i uvjerenja ugrađenih u informacije koje kruže društvom. Ovo razumijevanje pomaže da se pojedinci brane od propagande i rade na njenom uklanjanju. Kritički pristup medijskoj pismenosti usmjeren je na teorije i prakse koje pomažu i potiču ljude da shvate složene odnose između ideologije, moći, značenja i identiteta koji oblikuju kulturu. Ova vrsta pismenosti uključuje shvaćanje da razni medijski oblici koje svakodnevno susrećemo, poput jezika, televizije, reklama, filma, glazbe i sl. nisu samo alati izražavanja ili odraz stvarnosti, već su ideološki i formativni. Ti mediji djeluju kao sredstvo za promicanje vrijednosti i uvjerenja, oblikujući način na koji ljudi vide, interpretiraju i ponašaju se kao članovi društva i političkog sustava. Kritička medijska pismenost potiče na promišljanje o kulturi kroz političku prizmu i o politici kroz kulturnu prizmu. Da bismo razumjeli i izazvali društvene stvarnosti, potrebni su nam i teorija i praksa. Teorija nam pomaže interpretirati, kritizirati i generalizirati zašto je društveni svijet strukturiran ekonomskim, kulturnim, politički i institucionalnim silama. U ovim nedemokratskim vremenima, tvrde autori, nije iznenađujuće da se kritička medijska pismenost često obeshrabruje. Trenutni društveni i obrazovni kontekst često odvraćaju pažnju od kritičke analize, ostavljajući mnoge ljude podložnima manipulaciji i

eksploataciji. Stoga je poticanje kritičke medijske pismenosti ključno za osnaživanje pojedinaca da aktivno sudjeluju u i izazivaju društveno-političku svakodnevicu. Filmovi moraju biti popraćeni stvaranjem okruženja u kojem pojedinci – a u ovom kontekstu učenici – mogu raspravljati o temama i problemima prikazanim u filmu. Upareni s takvim okruženjem, filmovi mogu ponuditi priliku za promjenu načina na koji mladi gledaju na vlastite živote i sustave unutar kojih žive.

3.3. Obrazovna djelotvornost medija

Tehnologija sve više prožima sve aspekte ljudskog života, uključujući i obrazovanje. Računalno potpomognute tehnike podučavanja pokazuju potencijal za poboljšanje učenja jer mogu zadržati pažnju i povećati interes što vodi do boljih obrazovnih rezultata. Kognitivni razvoj se promatra kao aktivan proces koji uključuje kritičko razmišljanje, praktično istraživanje, maštu i refleksiju. Istraživanja poput onih Verhallena, Busa i de Jonga (2006, prema Aye, Akobi i Chinedu, 2022) pokazuju da su djeca više angažirana vizualnim sadržajima, osobito animacijama. Studija Ghilzajia i sur. (2017, prema Aye i sur. 2022) pokazuje da crtani filmovi pozitivno utječu na jezični razvoj djece, dok su Lodhi i sur. (2018, prema Aye i sur. 2022) utvrdili da su gledanje animiranih videa poboljšava kognitivne vještine djece, kao i njihova socijalna ponašanja. Rezultati istraživanja ukazuju na to da animirani videozapisi značajno unapređuju kognitivni razvoj djece predškolske dobi u usporedbi s tradicionalnim metodama poučavanja. Animirani filmovi imaju sposobnost privući i zadržati pažnju čineći učenje zanimljivijim i interaktivnijim. Upravo ovo možemo uzeti kao jedan od glavnih razloga zašto inovativne metode poput korištenja animiranih filmova mogu pružiti bolje rezultate, jer motivacija predstavlja ključan faktor u razvijanju kritičkog mišljenja, a motivirana djeca lakše usvajaju i kritički analiziraju nove informacije. Integraciji novih tehnologija i medija u obrazovni proces treba se pristupiti holistički, što dodatno potiče kritičko razmišljanje povezujući emocionalne i kognitivne aspekte učenja. U poglavlju o implikacijama za pedagogiju navedeno će biti detaljnije razrađeno. Međutim, važno je napomenuti da gledanje i analiziranje navedenih medija potiče brojne aspekte kritičkog mišljenja, potiče učenike da postavljaju pitanja, razmatraju različite perspektive, reflektiraju o samom sadržaju, omogućuje simulaciju stvarnih problema i situacija te praktično istraživanje učenika kroz koje mogu na siguran i kontroliran način razvijati vještine kritičkog mišljenja.

U svome radu Egan-Simon (2020) navodi brojna istraživanja koja potvrđuju sljedeće prednosti korištenja filma kao pedagoškog alata, kao što su konkretiziranje apstraktnih pojmova,

podučavanje predmetnih teorija, razvijanje specifičnih vještina učenika, prenošenje argumenata i ideja, poticanje bogatog dijaloga u razredu te razvijanje znanja i razumijevanja sadržaja predmeta. Filmovi imaju potencijal da inspiriraju pojedince, potiču empatiju te kritičko razmišljanje o raznim problemima (James i sur., 2011, prema Egan-Simon, 2020). Kao pedagoški alat i mjesto za učenje, film može značajno unaprijediti obrazovanje u različitim disciplinama na brojne načine. Prema Girouxu (2002, prema Egan-Simon, 2020) film je jedan od rijetkih medija koji omogućuje duboke rasprave koje povezuju politiku, osobna iskustva i javni život s većim pitanjima. Naime, film se može koristiti za poticanje dijaloga o kompleksnim društveno-političkim pitanjima kao što su klasa, rasa i spol, što može rezultirati dubokim promišljanjima među učenicima i studentima, čak više od nekih drugih oblika poput članaka ili knjiga (hooks, 1996, prema Egan-Simon, 2020). U kontekstu obrazovanja o ljudskim pravima, filmovi mogu humanizirati apstraktne ideje i pružiti konkretne primjere koji pomažu učenicima da bolje razumiju pitanja poput ropstva, rasizma i diskriminacije (Hamblin, 2016, prema Egan-Simon, 2020). Filmovi su moćan alat jer stvaraju emocionalnu vezu s pravnim konceptima, potičući etičko razmišljanje učenika o složenim situacijama. Primjerice, japanski animirani film „Spirited Away“ Hayao Miyazakija (2001) pokazuje kako animirani film može duboko analizirati političke, filozofske i moralne teme poput zaštite okoliša, globalizacije te kontroverznih tema poput ropstva i prostitucije (Lim, 2013, prema Egan-Simon, 2020).

Filmovi imaju značajnu ulogu kao obrazovni alat u podučavanju povijesti iz nekoliko razloga. Prvobitno, oni potiču razvoj analitičkih i interpretativnih vještina kod učenika, jer gledatelji moraju razumjeti i tumačiti različite aspekte priče ili događaja prikazanih na ekranu. Također, filmovi potiču empatiju jer mogu prenijeti emotivnu dubinu i kompleksnost povijesnih situacija, omogućujući učenicima da se stave u perspektivu likova iz prošlosti. Pored toga, filmovi doprinose razvoju povijesne pismenosti jer pružaju vizualne prikaze događaja, konteksta i likova, što može pomoći pri boljem razumijevanju i povezivanju različitih aspekata povijesnih razdoblja. Kritičko mišljenje također se potiče jer gledatelji procjenjuju vjerodostojnost prikazanih događaja, interpretacija i perspektiva unutar filma na temelju svojeg dosadašnjeg znanja i iskustva. Filmovi mogu služiti kao korisno sredstvo za raspravljanje o kontroverznim povijesnim pitanjima pružajući okvir kroz koji se ta pitanja mogu analizirati i raspravljati (Walker, 2006; Marcus, 2010, prema Egan-Simon, 2020). Autor Egan-Simon (2020) navodi primjer japanskog animiranog filma Barefoot Gen (Masaki, 1983) koji je korišten kao obrazovni alat s pomoću kojeg su studenti bili potaknuti na razmišljanje i raspravu o utjecaju atomskog oružja te odluka i zakona vezanih uz nuklearno oružje. U konačnici,

filmovi su dinamičan obrazovni alat koji može znatno obogatiti iskustvo učenja, potičući dublje razumijevanje i poticanje angažmana učenika kroz vizualno i emocionalno iskustvo. Prema Girouxu (2008, prema Egan-Simon, 2020) filmovi kao oblik javne pedagogije trebaju se promatrati kroz njihov politički i obrazovni karakter te kako se uklapaju u šire društvene, rasne, ekonomske, klasne i institucionalne kontekste. Animirani filmovi su od 1960-ih značajno evoluirali kao umjetnički i kulturni fenomen te kao važan oblik javne pedagogije, postajući iznimno utjecajni i ekonomski unosni.

Rezultati istraživanja (Egan-Simon, 2020) pokazuju da su djeca nakon gledanja animiranih filmova aktivno sudjelovala u diskusijama i izvršavala zadatke koji su poticali njihovu kritičku svijest. Važno je napomenuti da su se djeca dugo nakon gledanja filma mogla vrlo točno prisjetiti priča iz filmova. Emocionalno iskustvo koje su doživjela tijekom gledanja filmova, kao što su osjećaji empatije, tuge, suosjećanja i radosti, može djelomično objasniti ovu dugotrajnu emocionalnu povezanost s pričom.

Prema Brownu (2011, prema Egan-Simon, 2020) filmovi mogu poslužiti kao sredstvo za razvoj kritičke svijesti kod učenika, omogućujući im prepoznavanje društvenih nejednakosti i poticanje na djelovanje protiv njih. Istraživanje je također istaknulo da gledanje animiranih filmova može oblikovati dječju vjeru u pravednost i jednakost te ih potaknuti na vjerovanje da pojedinci mogu donijeti pozitivne promjene. Proces sukonstruiranja znanja kroz reflektivno stvaranje značenja, tumačenje, problematiziranje i dekonstrukciju kompleksnih tema iz filmova bio je ključan u razvoju dječje kritičke svijesti. Važno je također napomenuti kako je u sklopu istraživanja autor koristio okvir s četiri ključna elementa među kojima je bitno izdvojiti kritičko razmišljanje i emancipatorsko znanje te dijalog koji je bio centralni dio ovog okvira. Naime, potičući suradničko istraživanje koje je zahtijevalo analitičko i reflektivno razmišljanje te formuliranje argumentiranih zaključaka doprinijelo je do pozitivnih rezultata. Sveukupno, istraživanje je pokazalo da gledanje animiranih filmova u kombinaciji s kvalitetno vođenim dijalogom (između učenika, učitelja i filma kao medija) može biti moćan obrazovni alat za poticanje kritičkog mišljenja i razumijevanja kompleksnih društvenih tema.

Autor istraživanja ističe nekoliko teza i zaključaka o upotrebi animiranih filmova kao pedagoškog alata za građansko obrazovanje usmjereno na društvenu pravdu. Prvo, autor tvrdi da filmovi mogu djelovati kao protuteža restriktivnim neoliberalnim pedagogijama koje naglašavaju standardizaciju i pamćenje iznad kreativnosti i kritičkog mišljenja (Saltman, 2006; Hursh, 2007; Giroux, 2011, prema Egan-Simon). Drugo, tvrdi da filmovi potiču razvoj kritičke svijesti, pružajući platformu za propitivanje društvenih nepravdi i poticanje na djelovanje.

Konačno, autor tvrdi da korištenje filma može izazvati tradicionalne školske hijerarhije, omogućujući učiteljima i učenicima da se percipiraju kao jednaki sudionici u učenju. Navedeno istraživanje također je smješteno unutar neoliberalnog obrazovnog okvira gdje je praksa sve više usmjerena na ekonomske ciljeve umjesto na obrazovne i društvene. U tom kontekstu, filmovi pružaju alternativu, potičući djecu da aktivno sudjeluju u stvaranju znanja te kritički promišljaju o društvenim normama i vrijednostima. Kroz upotrebu animiranih filmova, pedagogija postaje više otvorena, kreativna i razvojno usmjerena, suprotstavljajući se statičkom i propozicijskom shvaćanju znanja koje karakterizira neoliberalno društvo. Korištenje animiranog filma može pružiti kreativno, umjetničko i analitičko shvaćanje svijeta te predstaviti izazov neoliberalnim pedagogijama koje zagovaraju tržišni princip, komercijalizaciju obrazovanja, standardizaciju učenja i izostanak kritičkog mišljenja.

Autor ističe da film ima značajan utjecaj na društvo jer odražava njegove vrijednosti i probleme te otvara prostor za analizu, interpretaciju i raspravu o svijetu iz različitih perspektiva. Posebno naglašava kako film može potaknuti djecu i mlade, uključujući marginalizirane skupine, da kritički promišljaju o društvenim nejednakostima te da djeluju protiv njih. Filmovi nude potencijal razvijanja kritičke svijesti prema pitanjima socijalne pravde kao što su nejednakost, društvene podjele i stigme. Autor zaključuje da korištenje filma kao alata za razvijanje kritičke svijesti može potaknuti pojedince na pozitivne društvene promjene. Filmovi otvaraju mogućnost za dublje razumijevanje kompleksnih društvenih pitanja i potiče sposobnost procjene i reakcije na predstavljene poruke. Ova studija naglašava da film ne samo da potiče kritičko mišljenje kod djece, već i omogućuje aktivno sudjelovanje u razmatranju alternativnih perspektiva i komunikaciju o mogućim društvenim promjenama, što je usko vezano uz kritičku pedagogiju. Zaključno, upotreba animiranog filma kao pedagoškog alata ima potencijal transformirati učionicu, izazvati hijerarhije moći te poslužiti kao temelj za osobni i intelektualni rast učenika. Upotreba može obogatiti kritičku pedagogiju i potaknuti razvoj kritičkog mišljenja kod učenika te im pružiti alate za kvalitetniju i dublju analizu i shvaćanje svijeta oko sebe.

4. Pregled literature - Animirani film

U nastavku ću istražiti osnovne pojmove japanskog animiranog filma, njegovu povijest te kritički osvrt na utjecaj animiranog filma kao medija. Prvo ću definirati ključne termine povezane s japanskim animiranim filmom i prikazati statistiku koja potvrđuje da je njegova industrija brzorastuća i profitabilna. Zatim ću se osvrnuti na povijesni razvoj, počevši od njegovih početaka u 20. stoljeću do suvremenih oblika i globalnog utjecaja te na kraju pružiti kritički osvrt analizirajući kako upravo ovaj medij reflektira i oblikuje društvene, kulturne i političke kontekste.

4.1. Japanski animirani film

Japanski animirani film „anime“ je oblik umjetnosti koji uključuje sve žanrove koji se nalaze u kinematografiji ili književnosti, od herojskih epova i romansi do znanstvene fantastike i komedije (Poitras, 2001). Riječ anime, skraćenica od 'animacija', koristi se kao sinonim za 'japansku animaciju'. Anime se može tumačiti na dva načina, kao animacija ili kao naglašavanje specifične japanske animacije, čija industrijska i komercijalna važnost zasjenjuje ostale umjetničke produkcije (Giannalberto, 2016, Vol.3). Anime nudi puno više od čiste zabave, čitava supkultura izrasla je oko animea, ne samo u Japanu nego i diljem svijeta. Anime se prvenstveno snima za djecu i mlade, ali količina sofisticiranog i intrigantnog sadržaja često dovodi do toga da i odrasli postaju obožavatelji. Obožavatelji animea često se nazivaju 'otaku', što znači 'časna kuća', a mediji koriste taj izraz za opisivanje svakoga tko je 'zaluđen' animeom (Poitras, 2001). Devedesete su označile eksploziju raznolikosti i svjetsko širenje animea. On se pokazao jeftinim oblikom zabave koji je pomogao podržati industriju Japana u teškim godinama nakon rata. Kako su gledatelji sazrijevali u ukusu i godinama, tržište je počelo zahtijevati složenije naracije kao i kvalitetniji proizvod. Dobni raspon gledatelja napravio je veliki skok 1995. s objavljivanjem znanstvenofantastične TV serije Neon Genesis Evangelion, koja je imala kontroverzan sadržaj, popraćena Cowboy Bepop (1998) i Serial Experiments Lain (1998) koje se bave temama kao što su stvarnost, identitet, filozofija, cyberpunk i teorije zavjere (Poitras, 2001).

Razlika u odnosu na druge prema Poitrasu (2001) odnosi se na to da su likovi u japanskom animiranom filmu složeniji u usporedbi s drugim animiranim serijama, zlikovci mogu biti razumljivi i čak promijeniti svoje ponašanje, heroji mogu pokazati loše osobine, pa čak i počinuti užasna djela. Osjećaji likova igraju važnu ulogu u oblikovanju njihovih postupaka, oni ne govore izravno o njima, umjesto toga djeluju prema onome što osjećaju, izražavajući svoje

emocije djelima, potkrepljujući riječi djelima. Postoje mnoge tradicionalne vrijednosti karaktera prikazane u animeu kao što su ustrajnost, iskrenost i odlučnost u suočavanju s nevoljama. Također, Japanci nisu toliko zabrinuti ljudskim tijelom kao Zapad, jer Japanska kultura nema toliko izražene stigme ili seksualne aluzije.

Nekad se smatrao žanrom koji je samo za okorjele obožavatelje, no streaming ga je pomogao pretvoriti u globalno popularan žanr. Sada se japanska industrija animacije trudi zadovoljiti gotovo nezasićenu potražnju: sve više postaje oblik masovne zabave bez granica. Tijekom desetljeća prije pandemije, od 2009. do 2019., japanska anime industrija udvostručila je ukupnu tržišnu vrijednost na 22,1 milijardu dolara, prema Udruženju japanskih animacija (Brzeski, 2022). Anime je postao industrija vrijedna više milijardi dolara, a njegova popularnost nastavlja rasti. Otprilike 56 milijuna ljudi u SAD-u gleda anime. Ova statistika pokazuje da je anime postao mainstream u SAD-u i da je SAD najveći potrošač animea u inozemstvu. Anime je činio gotovo 5% potražnje globalne publike u prošloj godini. To ga čini trećim najtraženijim podžanrom u svijetu, iza samo sitcoma i kriminalističkih drama. Anime je postao glavna industrija u Japanu, potičući gospodarstvo kroz prodaju robe i privlačeći ljude iz inozemstva da ga posjete. Zaključno, anime industrija brzo je rastući i vrlo profitabilan sektor industrije zabave (Lindner, 2023).

4.2. Povijest japanskog animiranog filma

Prema Giannalbertu (2016, Vol.1) za vrijeme Drugog svjetskog rata animatori poput Ofuji Noburo-a zalagali su se za shvaćanje animiranog filma kao dramskog kina za odrasle koje može sadržavati teme za odrasle, pa čak i erotske teme. 'Momotaro, umi no shinpei', autora Seo Mitsuyo, bio je prvi japanski dugometražni animirani film s elementima mjuzikla kroz koji se provlači ratna tematika. Neki od najpoznatijih likova pokazali su se kao idealna sredstva za propagandu te je mnoštvo filmova bilo usmjereno na regrutiranje za militarizaciju. Moguće je vidjeti potencijal utjecaja i sam utjecaj animiranog filma već od njegovih početaka. Nakon poraza u Drugom svjetskom ratu, japanski mediji došli su pod kontrolu Civilnog cenzurnog odreda koji je zamijenio vojnu cenzuru i vršio strogu kontrolu nad svim civilnim masovnim medijima. Nametnut je kako bi se izbjegla pitanja koja uključuju japanski imperijalizam.

Giannalberto (2016, Vol.1) nastavlja da je Japan počeo proizvoditi animacije 1917., ali proizvodnja japanskih animea bila je skuplja od zapadnih animacija te ih je zasjenila popularnost Disneyevih crtića. Od samo početka razvijanja ove umjetnosti suočili su se s

teškom borbom. Dok se Japan počeo oporavljati od katastrofalnog rata, Ōkawa Hiroshi, predsjednik filmske tvrtke Tōei, izgradio je moderan studio 1956. i osnovao Tōei Dōga (sada Tōei Animation). Njegova ambicija i san bio je postati "Disney Istoka". S obzirom na poteškoće u pronalaženju poslova u poslijeratnom Japanu, nova je tvrtka uspjela okupiti izvanrednu grupu mladih talenata koji su bili voljni raditi za relativno niske početne plaće, dok je tvrtka bila tipični primjer radno intenzivnog poduzeća. Takahata Isao i Miyazaki Hayao, sada u studiju Ghibli, započeli su svoje karijere u Tōei Dōga (Takahata je ušao u tvrtku 1959., Miyazaki 1963.). Obojica su bili aktivni članovi sindikata, Takahata je bio potpredsjednik, a Miyazaki glavni tajnik.

U međuvremenu, japanski animirani film počeo je postajati popularan među mladim ljudima u inozemstvu. U nekim zemljama odrasli nisu bili oduševljeni anime kulturom, pogrdno nazivajući je „Japanimacijom“ i kritizirajući je kao jeftinu, nasilnu i seksualno eksplicitnu. Kada su filmovi poput 'Candy, Candy' počeli s emitiranjem u Francuskoj i drugim zemljama zapadnog svijeta roditelji su zabrinuto tvrdili da njihovu djecu nastoji iskvariti čudna kultura s Istoka. Unatoč tome, baza obožavatelja animea nastavila je rasti širom svijeta, ponajviše među mladima (Yasuo, 2013).

Prema Giannalbertu (2016, Vol.2) oko 1965. u Japanu se odvijao gospodarski rast, plaće su rasle, domaća potrošnja se povećavala i životni standard se poboljšavao, odnosi s inozemstvom ponovno su uspostavljeni. Na kulturnoj razini fenomen vesternizacije povezivao se s homogenizacijom stilova života uzrokovanom ekspanzijom masovne potrošnje i težnjom za američkim načinom života. U 1960. godini došlo je do velikog porasta korištenja televizije, Japan je započeo TV emitiranje u boji u rujnu 1960. i to kao treća zemlja nakon SAD-a i Kube. Razvoj anime industrije bio je pretežito centraliziran u Tokiju, gdje su mnogi animatori napustili svoje prijašnje studije kako bi osnovali nove. Animirani filmovi poput 'Malog nordijskog princa' (autora Toei Doga) bili su izuzetno prihvaćeni od strane studenata jer su u njima vidjeli poruku važnosti jedinstva upućenu njima, dok je upravo u to vrijeme tisuće studenata prosvjedovalo protiv Japansko-američkog sporazuma o sigurnosti koji Sjedinjenim Američkim Državama omogućuje održavanje vojnih baza na japanskom tlu. U tom je kontekstu novi val neovisnih animatora i ilustratora usmjerio svoj rad na oporavak japanske tradicionalne ikonografije koja bi se suprotstavila prihvaćanju zapadne umjetnosti. Bilo je važno jer je animacija postala umjetnička forma sposobna baviti se temama za odrasle. 'Anime procvat', kakav je doživio Zapad, došao je zbog brzog razvoja komercijalne japanske animacije od sredine 1970-ih do sredine 1980-ih. Otprilike u to vrijeme, riječ 'anime' počela je kružiti u

specijaliziranim časopisima i među novim generacijama obožavatelja, takozvanim 'otaku'. Taj se 'procvat' prvenstveno dogodio u SAD-u, Italiji, Španjolskoj, Francuskoj, Njemačkoj i područjima pod izravnim utjecajem medija tih zemalja, kao što su između ostalog i balkanske zemlje. U Europi je širenje japanske animacije počelo s kinematografijom, no neke su europske televizijske i animacijske kuće odlučile koproducirati animirane serije koje su izradili japanski studiji (npr. Heidi, Il fiuto di Sherlock Holmes i sl.). S dugim serijskim formatom anime je stekao svjetsku popularnost među djecom, mladima, ali i odraslima. Ono što je najviše fasciniralo djecu i mlade sa Zapada bio je inovativni skup sadržaja i vrijednosti koje su naglašene i prožimaju anime, a ne animacija sama po sebi. Neke od najpopularnijih anime serija tog doba jesu Candy Candy, Mobile Suit Gundam, Kapetan Tsubasa i dr. Povezani sporedni proizvodi navedenih anime serija bili su impresivni, a protezali su se sve od igračkaka, hrane i glazbe pa do odjeće, modnih dodataka i dr.

Velik dio povijesti japanskog animiranog filma zahvalnost crpi u produkcijskoj kući o kojoj Giannalberto (2016, Vol.3) govori u svojem radu. Godine 1984. Miyazaki Hayao i Takahata Isao dijelili su želju za stvaranjem kvalitetnih dugometražnih animiranih filmova za ljude svih uzrasta, pa su osnovali Studio Ghibli. Takahata Isao tvrdio je da animirane slike ne bilježe samo nerealne stvari, već također odražavaju uvjerljiviju stvarnost. Njegovi filmovi sadrže duboku analizu ljudske prirode, istražujući emocionalna i psihološka pitanja unutar osobnih i društvenih odnosa. Usredotočio se na tragediju rata, na brige oko samospoznaje, na ljude koji oštećuju ekosustav i svakodnevne nezgode obiteljskog života. Bavio se društvenom etikom, ali i unutarnjim životom i odnosima. U njegovim filmovima ljudska bića imaju važnije uloge od same zabave i avantura. Preferira priče izgrađene na raspoloženjima i emocijama inspiriranim stvarnim životom. 'Grave of the fireflies' (Grob krijesnica) prikazuje istinit prikaz smrti, uništenja i gladovanja te iskrene planove likova koji su krajnje vjerodostojni u prikazivanju tuge, iscrpljenosti i beznada. Bivši marksist, nesklon prihvaćanju lakih društveno-političkih shema, Hayao Miyazaki koleba se između utopije i pesimizma. Njegovi filmovi fokusirani su na teme kao što su osobni razvoj, društveni uvjeti i ekološka pitanja. Miyazakijeve priče bave se potrebom za mirom i odbijanjem rata; sloboda od opresivne političke moći; sveljudske vrijednosti; poštivanje životinja i prirode te čovjeka kao dijela ekosustava. Sadrže povijesne, mitološke, religijske i filozofske reference (Giannalberto, 2016, Vol.3).

Miyazakijev svijet je dijalektičan, likovi rijetko utjelovljuju apsolutno dobro ili apsolutno zlo, ali izražavaju kontrast unutar ljudske prirode. Njegove su heroine mlade djevojke koje otkrivaju svoju unutarnju snagu i emocionalnu inteligenciju, sazrijevaju svoje sposobnosti, preuzimaju

živote u svoje ruke i čine ih svojim. Miyazaki je ljevičar i pacifist, svjestan vlastitih proturječja, a njegovi filmovi pokazuju njegovo gađenje prema ratu i društvenoj nepravdi. (Giannalberto, 2016, Vol. 3)

4.3. Kritika japanskog animiranog filma

Egan-Simon (2020) navodi i raspravlja o nekoliko kritika filma i njegovog korištenja u odgojno-obrazovnom procesu što se može odnositi i na japanski animirani film. Prvobitno, kritika upotrebe filma kao pedagoškog alata jest da su filmovi u suštini komercijalni proizvodi namijenjeni zabavi. Autor odmah osporava ovu kritiku naglašavajući da film ima puno veći potencijal kao obrazovni alat te da se na njega ne smije gledati kao na oblik medija koji služi iznimno raznodni i zabavi. Bitno je naglasiti da je samom filmu potrebno kritički pristupiti umjesto pasivno ga konzumirati (Marshall, 2003, prema Egan-Simon). Filmovi mogu postati mjesto osobnog i kulturnog napretka i razvoja za učenike, pružajući im priliku da se angažiraju na dubljim razinama analize i interpretacije filmskih poruka i tema. Zatim, postoji rizik od ideološkog prijenosa poruka koji može biti pristran i neistinit. Kritike ideološke pristranosti u filmovima ukazuju na potrebu pažljivim pristupom interpretacije i analize filmskih sadržaja u obrazovnom kontekstu. Ovaj rizik i kritika može se iskoristiti za rasprave u učionici o svrsi samih filmova, perspektivama prikazanim u filmu, promišljanju o sadržajima, ciljanoj publici i subliminalnim poruka i sl. čime se potiče kritičko razmišljanje i razumijevanje različitih političkih, kulturnih i društvenih interesa i konteksta koje filmovi prenose. Također, kritika korištenja filma kao pedagoškog alata nastaje u slučaju kada se informacije prikazane u filmu pasivno prihvaćaju i onemogućava mogućnost kritičke rasprave o filmu (Welders, 2007, prema Egan-Simon, 2020). Kako bi se spomenuto spriječilo potrebno je uključivati učenike u aktivno sudjelovanje, odabrati relevantne filmske materijale koji potiču dublje promišljanje, raspravu i propitivanje svrhe te razviti pedagoške strategije koje će to omogućiti. Potrebno je osigurati kvalitetno vrijeme i prostor za učenike kako bi mogli promišljati o filmu i raspravljati o interpretacijama i utjecaju koje je on na njih ostavio zajedno sa svojim vršnjacima. Kada se filmu pristupi kao pedagoškom alatu na kvalitetan način on nudi participativni, demokratski i osnažujući prostor za razvoj i formiranje kritičkog mišljenja kroz duboku raspravu i dijaloga među svim sudionicima odgojno-obrazovnog procesa čime obogaćuje obrazovno okruženje. Kritika japanskog animiranog filma proizlazi i iz nedostatka zastupljenosti rasne raznolikosti prikazane u njima. U svojem istraživanju Lasseter (2021, prema Lane, 2023) došao je do rezultata da je većina likova japanskog animiranog filma bijele rase, posebice glavni likovi i

oni prikazani na izložbenim materijalima i reklamama. Promovirajući određenu rasu postoji opasnost od poticanja osjećaja isključenosti među gledateljima, u nastavi, među učenicima koji se ne mogu poistovjetiti i povezati s likovima. Ovakav prikaz likova može dodatno učvrstiti postojeće stereotipe i predrasude o različitim kulturama, rasama, vjerama i dr. potičući negativne stavove i osjećaj marginalizacije. Zatim, Jessa (2020, prema Lane 2023) u svojem istraživanju kritizira i govori o tome kako određeni japanski animirani filmovi potencijalno utječu na i oblikuju percepciju rodni stereotipa. Daje za primjer serija koje pojačavaju negativna uvjerenja o ženama, seksualiziraju ih i degradiraju. Zaključno, svi autori naglašavaju važnost pažljivog odabira japanskih animiranih filmova kao pedagoškog alata.

5. Analiza određenih japanskih animiranih filmova

U ovom poglavlju analizirat ću odabrane japanske animirane filmove kako bih istražila njihov potencijal za razvoj i formiranje kritičkog mišljenja gledatelja i učenika u obrazovnom kontekstu. Kroz prizmu različitih tematskih dubina i utjecaja na emocionalnu i intelektualnu stimulaciju istražiti ću kako japanski animirani film može služiti kao pedagoški alat za obrazovanje i formiranje kritički osviještenih pojedinaca.

5.1. Utjecaj produkcijske kuće 'Studio Ghibli' na širenje humanističkih ideja

Iako su filmovi ispunjeni izvanzemaljskim okruženjima i bićima, središnja ideja filmova studija Ghibli je ispričati priče o ljudskim nevoljama i izazovima, o samoistraživanju i trijumfu. Prema Bugeji (2017) kroz svoje animirane filmove alegoriziraju stranu i burnu prirodu odrastanja, progovaraju o razlici između idealizirane romanse u bajkama i iskustva ljubavi u stvarnom svijetu, istražuju važnost samoodređivanja i stvaranja pozitivne slike o sebi i sl. Filmovi studija Ghibli nikada ne skrivaju poteškoće života, umjesto toga, likovi se izravno bore s nedaćama na koje nailaze u životu. Kinematografski tehničari Studija Ghibli shvaćaju da su neuspjesi i nedaće jednak dio ljudskog iskustva kao i uspjesi i radost, njihovi se likovi susreću s unutarnjom tjeskobom i vanjskim poteškoćama. Naime, upravo odnos likova prema nedaćama u potpunosti očituje njihov identitet i duh – njihova sposobnost da prevladaju, da se uzdignu iznad, ono je što otkriva njihovu odlučnost i otpornost. Podupiranje humanističkih načela u njihovim djelima treba shvatiti kao pružanje gledateljima ne samo zabavno, već i pedagoško iskustvo. Mladi se upoznaju s preprekama i komplikacijama života i osnažuju se prepoznati koje su vrijednosti i

izbori potrebni za kvalitetan, smislen i ispunjen život. Studio Ghibli bio je motiviran za stvaranje humanističkih filmova zbog potrebe da obrazuje i podrži svoju mladu ciljnu publiku.

Prema Ngoc (2015) u filmu "Spirited Away", Miyazakijeva kritička pedagogija dovodi u pitanje predodžbe zapadnog svijeta o djetinjstvu i kulturi djece, posebice one prikazane u zapadnoj animaciji poput Disneyjevih filmova. Kroz narativ Miyazaki suprotstavlja svoj pristup zapadnjačkim metodama odgoja djece, naglašavajući ogroman utjecaj kapitalizma na društvo. Protagonistkinja prolazi kroz proces preodgoja bez formalnog školovanja ili konvencionalnog roditeljstva čime se dovodi u pitanje dječja 'slabost' i ovisnost o drugima (odraslima). Dok zapadnjačka perspektiva često gleda na djetinjstvo kao na fazu života koja zahtijeva poseban tretman, Miyazaki smatra suprotno. Ponukan vlastitim iskustvom djetinjstvo vidi kao ključno razdoblje koje oblikuje sposobnost pojedinca da se nosi sa životnim izazovima. Njegova djela daju prednost dječjoj energiji i znatiželji, prikazujući ih kao ključne za preživljavanje i osobni razvoj. Svojim radovima Miyazaki potiče djecu da prihvate svoj urođeni potencijal, osnažujući ih da se s povjerenjem suoče sa stvarnošću svijeta. Također, Miyazaki osporava konvencionalni "sretan završetak" koji nalazimo u dječjim filmovima, zalažući se za završetke koji odražavaju složenost i dvosmislenost stvarnog života. Kada uvijek prikazujemo pozitivne ishode otežavamo djeci prihvaćanje nepredvidljivosti i složenosti stvarnoga svijeta. U životu dobra djela ne vode uvijek do uspjeha, a izazovi se javljaju bez obzira na uloženi trud i sposobnosti. Djeci treba dati priliku da uče nositi se s razočarenjem i razumjeti moralne dileme. Izlažući djecu raznolikim pričama koje u svojoj suštini uključuju uspjehe, ali i neuspjehe, pomažemo im da razviju otpornost, hrabrost i empatiju. Cilj Miyazakijevog pristupa bazira se na obrazovanju djece o važnosti dobrote radi nje same, neovisno o materijalnim nagradama, njegovi filmovi potiču djecu da se svijetom bave realno i kreativno koristeći maštu kao vodič, a ne štit od surovih istina. "Spirited Away" prikazuje složenost realnog svijeta zamagljujući razliku dobra i zla, prikazujući kako likovi mogu djelovati pošteno, ali i upitno. Nedostatkom jasnih protagonista i antagonista naglašava prirodu ljudskog morala u kojoj se pojedinci bore s moralnim dilemama i iskušenjima.

Miyazaki kritizira pretjerano naglašavanje novčane vrijednosti, što potkopava društvene norme i etička načela koja se ne mogu kupiti novcem. Ideja autora jest prikazati složenost stvarnosti potičući gledatelje da preispitaju posljedice davanja važnosti materijalnim stvarima ispred prirode koja nam pruža život. U filmu Miyazaki dočarava štetne učinke kapitalizma na obiteljske i društvene vrijednosti. Pojedinci su konstantno prisiljeni upadati u začarani krug materijalizma žudeći za novim trendovima koji se sve brže mijenjaju. Ova neumorna potraga

narušava osobni identitet, budući da se ljudi počinju definirati izričito kroz ono materijalno što posjeduju (Ngoc, 2015). Također, film govori o tome kako masovna potrošnja dovodi do kulturne homogenizacije, gdje potraga za jedinstvenošću paradoksalno rezultira jednolikošću. "Spirited away" služi kao obrazovna pripovijest koja ne samo da postavlja pitanja, već nudi i rješenja. Autor (Ngoc, 2015) naglašava važnost održavanja otvorenog uma i upozorava na nametanje pristranih ideja djeci koje mogu iskriviti njihovu prirodnu nepristranost, iskrenost, zainteresiranost, dobrotu i poštovanje prema svijetu. On kritizira ideju da materijalna dobra mogu ispuniti prazninu u našim životima zalažući se umjesto toga za ponovno povezivanje s prirodom i istinske ljudske odnose. Djeca mogu napredovati u društvu koje prihvaća stvarnost umjesto da je prikriva, Miyazaki sugerira da, s obzirom na svijet prepun izazova moramo biti spremni djecu i mlade voditi kroz njegove složenosti.

Miyazaki (prema Gossin, 2015) prepoznaje vrijednost proučavanja prirode za poboljšanje našeg razumijevanja svijeta, kao što su složen odnos između svih živih bića i važnost očuvanja biološke raznolikosti. Njegovi filmovi poručuju da čovječanstvo, kako bi se prema prirodi ponašalo etično i humano, mora prihvatiti vlastita ograničenja te cijeliti važnost drugačijeg u širem ekološkom kontekstu. Miyazaki vjeruje da empatija i moralna odgovornost počinju unutar vlastitih misli i osjećaja te nadodaje da animacija duboko utječe na emocije ističući njezinu moć da izazove jake emocionalne reakcije kod gledatelja. Iako ljudi posjeduju inteligenciju i sposobnost prilagođavanja, naše predrasude i stereotipi mogu pomutiti naše razumijevanje i poštovanje svijeta, nužno je prepoznati i osporiti ih kako bismo potaknuli cjelovitiji odnos sa svijetom pun poštovanja. Miyazakijevi filmovi prikazuju provokativne narative koji dovode u pitanje arogantnu ljudsku zamisao o dominantnosti nad ostatkom svijeta. Njegov rad propituje ljudske granice pohlepe i djela usmjerenih na neposrednu sebičnu koristi, zanemarujući potencijalne dugoročne posljedice. Cilj njegovih animacija nije samo zabavnog karaktera, već izaziva emocionalne reakcije i potiče na etičko ponašanje i duhovni rast.

5.2. Feminizam i environmentalizam u japanskom animiranom filmu

Animirani filmovi, a posebno oni koji se bave kompleksnim društvenim pitanjima poput rodni uloga i zaštite okoliša, imaju moć educirati gledatelje, mlade i odrasle, o važnosti kritičkog mišljenja i aktivnog angažmana u rješavanju društvenih problema. Istraživanje ovih sadržaja pomaže u razumijevanju kako mediji mogu utjecati na formiranje stavova i ponašanje gledatelja. U nastavku će biti prikazani radovi koji istražuju sadržaje vezane uz teme feminizma i environmentalizma (ekološke svijesti) u japanskim animiranim filmovima koji imaju ogroman

potencijal i ulogu u formiranju kritičkog mišljenja gledatelja kroz poticanje razumijevanja i aktivnog razmišljanja o kompleksnim društvenim temama kao što su ravnopravnost spolova i očuvanje okoliša.

U svome radu Smith i Parsons (1997) govore o reagiranju mnogih kultura na globalnu ekološku krizu usmjeravanjem djece i mladih prema aktivizmu i ekološkoj svijesti. Kroz obrazovne projekte djecu se nastoji oblikovati u buduće nositelje promjena jer se smatra da su odrasli previše ukorijenjeni u svoje navike i stavove da bi bili spremni djelovati u smjeru značajnih promjena. Na taj način se odgovornost za rješavanje ekoloških problema prebacuje na mlađu generaciju. Nadalje, ova ideja se reflektira i kroz animirane filmove koji postaju alat javne pedagogije podučavajući djecu i mlade o važnosti zaštite okoliša. U radu se postavljaju pitanja o ulozi odraslih stvaratelja i prenositelja tih filmova i ideja te kako oni kroz svoje radove mogu utjecati na formiranje ideja i vrijednosti kod djece i mladih. Upravo oni, stvarajući određene sadržaje, imaju moć mijenjati pogled na svijet i promovirati ekološke vrijednosti što može dugoročno utjecati na buduću praksu, stavove i ponašanje prema samom okolišu. I drugi autori (Lubina, 2022) zaključuju da film kvalitetno prikazuje problem čovječanstva kao dijela ekosustava, naglašava kako moderne i političke sile često ugrožavaju prirodu i omogućuje gledateljima da sami razmišljaju o složenim pitanjima umjesto da im se nameću jednostavni odgovori.

Autorice u nastavku analizirajući film *Princess Mononoke* (1997) naglašavaju složenost i dubinu ekoloških i političkih tema prikazanih u filmu. Naime, film se bavi temama koje prelaze tradicionalne granice rodnih i seksualnih identiteta, nudeći složene likove i odnose koji nisu strogo definirani binarnim kriterijima. Gledatelji su potaknuti prepoznati vrijednost i doprinos onih skupina koje su većinom na samim rubovima društva, a film to postiže uzdizanjem marginaliziranih likova, pretvarajući ih u heroje i razbijajući stereotipe koji karakteriziraju takve likove. Upravo time traži od gledatelja razvijanje empatije prema siromašnima i marginaliziranima povezujući socijalnu pravdu s očuvanjem prirode. Također, umjesto jednostavne podjele na dobre i loše likove film potiče gledatelje da razmišljaju o moralnim i etičkim dilemama, omogućujući im da sami donesu zaključke o važnim problemima današnjice. Vezano konkretno uz mlađu publiku, autorice komentiraju da film umjesto da pojednostavljuje probleme angažira djecu i mlade kao ozbiljne sudionike u raspravi te ih vidi kao sposobne razumjeti i raspravljati o složenim društvenim, moralnim, etičkim i ekološkim temama i potiče da razvijaju svijest o važnosti socijalne pravde, očuvanja okoliša i razvijanju vlastitog mišljenja i empatije. Thevenin (2013) smatra da film odbacuje konvencionalne završetke u kojima dobro

uvijek pobjeđuje, što se suprotstavlja 'disneyevskim' filmovima koji često nude utješne završetke. Umjesto toga, film ostavlja sukob neriješenim kako bi potaknuo gledatelje na vlastiti angažman, ovaj zaključak pokazuje da ideološke borbe često ne donose pozitivne rezultate te naglašava potrebu za dubljim djelovanjem kako bi se stvarno uspjeli riješiti određeni problemi i izazovi.

U nastavku autorice (Smith i Parsons, 1997) govore o složenim i duboko promišljenim temama filma koje nadilaze površnu percepciju. Detaljnije analizirajući temu feminizma, autor filma ženske likove predstavlja snažnim i samostalnim odražavajući feminističke vrijednosti. Protagonistice nisu prikazane kao žrtve koje treba spasiti kao u većini zapadnih animiranih filmova, već kao krojačice vlastite sudbine, sposobne i neustrašive, spremne boriti se za svoje ideale i vrijednosti. One aktivno doprinose društvu i prirodi, bore se za pravdu i očuvanje okoliša, razbijaju stereotipe i inspiriraju gledatelje da preispituju i promijene svoje stavove i uvjerenja o rodnim ulogama. Odnosno, film izaziva društvene norme i zahtijeva od gledatelja da kritički i intelektualno pristupaju prikazanim problemima - autorice u ovome prepoznaju koncept transformacijskog učenja objašnjavajući da film ima moć promijeniti način na koji gledatelji razmišljaju i djeluju.

Analiza ženskih likova u japanskim animiranim filmovima Studija Ghibli (prema Zhen-Jieh, 2018) prikazuje herojsku dimenziju koja uključuje neovisnost i snagu. Osim što su ženski protagonisti tretirani s jednakom važnošću kao i ostali, pružena im je prilika da samostalno donose odluke bez nametanja vanjskih utjecaja. Poput ostalih i ovaj autor zaključuje da su ženski likovi prezentirani kao nositelji snage i vodstva suprotstavljajući se uobičajenim rodnim ulogama prisutnim u zapadnjačkoj kinematografiji. Važno je istaknuti da filmovi potiču slobodu ženskih likova u ostvarivanju vlastitih ciljeva, ne stavljajući spolne uloge kao prepreku. Prikazujući likove i u njihovoj svakodnevnoj stvarnosti, uključujući i manje herojske trenutke, potiče se dublje povezivanje gledatelja i junakinja te razumijevanje različitih aspekata ženskog iskustva. Likovi prkose tradicionalnim rodnim normama svojim izgledom i ponašanjem, naglašavaju važnost autentičnosti nad površinskim idealima te promiču ideju da biti žena nije definirano vanjskim atributima ili društvenim očekivanjima.

Studija autorica Ramasubramanian i Kornfield (2012) istražuje utjecaj japanskih anime junakinja na američku mladu publiku kroz koncepte prosocijalnog ponašanja i parasocijalne interakcije. Junakinje se ističu svojim toplim karakteristikama koji promoviraju optimizam, nesebičnost, prijateljstvo i jasnu viziju morala, čineći ih izrazito prosocijalnim uzorima. Osim što prakticiraju prosocijalno ponašanje, potiču i druge likove da slijede njihov primjer. U

prikazanim animiranim filmovima često se prikazuju osobni životi junakinja te naglašava njihova emocionalna zrelost i odnosi s drugima, a autorice smatraju da ovakav detaljan prikaz svakodnevnog života doprinosi dubljem emocionalnom angažmanu publike. Kroz studiju sugeriraju da američka publika razvija intenzivnu vezu s junakinjama japanskog animiranog filma, što se manifestira kroz parasocijalne odnose. Parasocijalni odnosi uključuju poistovjećivanje s junakinjama, odražavanje emocionalnih veza s njima te čak i imitiranje njihovih pozitivnih osobina u stvarnom životu. Prema prethodnim istraživanjima (prema Ramasubramanian i Kornfield, 2012) poput onog koje je proveo Napier (2005), prosocijalnost je osobina koja junakinje japanskog animiranog filma izdvaja od mnogih glavnih likova zapadnih medija. Također, Singhal i Rogers (1999, prema Ramasubramanian i Kornfield, 2012) ističu da konzumiranje medijskog sadržaja može imati pozitivan obrazovni utjecaj u slučaju kada su likovi prosocijalni. Odnosno, prosocijalni likovi mogu poslužiti kao modeli koji pružaju primjer kako se nositi s različitim problemima i u različitim situacijama na način koji promiče dobrobit zajednice i društva.

Stephenson (2016) u svojoj disertaciji o „Osnažujućim junakinjama Ghiblija“ ističe da su ženske protagonistkinje stvorene kroz filmove imenovanog studija jedne od „najmoćnijih i najinspirativnijih uzora koji su ikad proizašli iz animacije i filma“. Ponovno kritizirajući zapadne, a pogotovo Disneyeve, filmove autor komentira kako je u japanskom animiranom filmu napravljen odmak od tradicionalnih protagonistkinja. Uspoređujući način na koji se protagonisti ponašaju može se vidjeti snažan kontrast, ženski likovi u filmovima Studija Ghibli hrabro se bore za svoja uvjerenja, pokazuju neovisnost i snagu koju ne treba podcjenjivati. Ženski likovi nisu pojednostavljeni i ne kriju svoju narav i istinu ispod vanjskog izgleda podilazeći željama društva, već su vjerno prikazani i razvijaju se u kompleksne individue čime inspiriraju gledatelje da promišljaju o univerzalnim ljudskim vrijednostima.

Japanski animirani filmovi Studija Ghibli desetljećima služe kao primjer stvarajući protagonistice kojima krše tradicionalne kodove ženskog identiteta, protagonistice koje su snažne i ženstvene, koje treba slaviti i cijeniti, koje nisu seksualizirane i čiji glavni cilj nije zadovoljiti gledatelje romansom. One su sposobne poraziti svoje protivnike, riješiti probleme, napredovati i razvijati se na temelju svojih iskustava te se suprotstavljati nesigurnosti i strahovima. Upravo ovakvi likovi su uzori koje bi gledatelji trebali imati priliku vidjeti i doživjeti kako bi zajedno uz njih rasli i koji bi ih nadahnjivali i pozivali na slobodu, jednakost i slavljenje različitosti te osnaživali da se prihvate upravo onakvima kakvi jesu umjesto da se konstantno trude uklapati u očekivanja društva i medija, prvenstveno zapadnih. Cilj je da

gledatelji prepoznaju pozitivnu ulogu likova i povežu se s njima nudeći realistične karakteristike koje pružaju primjer samostalnog nošenja sa životnim izazovima (Balsamo, 1995; Lai, 2015 prema Stephenson 2016).

5.3. Vrijednosti prikazane u japanskom animiranom filmu

Japanski animirani filmovi često implicitno i eksplicitno prikazuju vrijednosti poput empatije, samopouzdanja, poštenja, hrabrosti, pravde, suradnje, solidarnosti i dr. Prikazivanjem ovih vrijednosti otvara se prostor obrazovnom djelovanju i poticanju gledatelja da dublje razmišljaju o vlastitim stavovima, predrasudama i ponašanju, japanski animirani filmovi suočavaju ih s teškim moralnim pitanjima i situacijama te različitim perspektivama i pogledima na svijet.

Lane (2023) u svojem radu istražuje utjecaj japanskog animiranog filma na vrijednosti i kulturni identitet malezijske mladeži. Rezultati ukazuju na to da japanski animirani film ima značajan utjecaj na malezijsku mladež, posebice u oblikovanju ideala snage, prijateljstva i hrabrosti. U ovoj kvalitativnoj studiji sudjelovalo je dvanaest sudionika u rasponu od 15 do 30 godina koji su istaknuli da im je iskustvo gledanja japanskog animiranog filma pomoglo u određenim teškim trenucima u kojima su se pronašli, odnosno služilo kao izvor inspiracije te pridonijelo pozitivnim promjenama u njihovom ponašanju.

Japanski animirani film promiče moralne vrijednosti, prijateljstvo, odlučnost i pravdu istovremeno pružajući bijeg od realnosti. Kroz intrigantne priče, inspirativne teme, poticajna pitanja i zanimljive likove te njihov razvoj istražuju se različiti kulturni konteksti te potiče empatija, osobni rast i odgovornost. Utjecaj japanskog animiranog filma na vjerovanja, stavove i ponašanje gledatelja može biti značajan i dovesti do promjena u donošenju odluka i percepciji stvarnosti. Potrebno je naglasiti da postoji rizik od prikazivanja rodnih, etničkih i kulturoloških stereotipa. Međutim, poticanje medijske pismenosti i kritičkog razmišljanja omogućuje gledateljima prepoznavanje, analizu i kritiziranje takvih prikaza. (Yusof i sur., 2022; Park, 2005; Pace, 2019; Morrissette i sur., 2017, prema Lane, 2023).

Autor Lane (2023) tvrdi da gledatelji mogu pristupiti ovom mediju s etičkog stajališta, analizirajući teme i procjenjujući izvedbu te govori kako ovakav pristup omogućava dublje razumijevanje poruka koje animirani filmovi prenose, potičući gledatelje na kritičko razmišljanje o sadržaju koji gledaju. Preispitivanje prisutnih predrasuda omogućuje gledateljima da prepoznaju i adresiraju potencijalne stereotipe čime doprinosi izgradnji svjesnijeg i pravednijeg društva. Vještine medijske pismenosti omogućuju gledateljima da

uživaju u ovom mediju odgovorno, donoseći informirane odluke o tome što gledaju i kako to interpretiraju. Gledatelji koji razvijaju vještine medijske pismenosti sposobniji su snalaziti se u beskonačnom svijetu japanskog animiranog filma povezujući se s njim na kritički i smislen način.

Kroz intervjuje provedene u istraživanju (Lane, 2023) sudionici su podijelili svoja iskustva i uvjerenja o tome kako japanski animirani film oblikuje njihove vrijednosti, stavove i međuljudske odnose. Većina ispitanika vjeruje da ovaj medij ima značajan utjecaj na njihove osobne vrijednosti i poglede na svijet. Posebno je istaknuto što pomaže u izgradnji prijateljstava i stvaranju osjećaja zajednice. Također, važna je i uloga u razvoju moralnih vrijednosti sudionika. Narativi često naglašavaju etičke principe poput odanosti, hrabrosti i ustrajnosti što sudionici preuzimaju i primjenjuju u svojim životima. Jedan od ključnih aspekata jest i promoviranje ideje upornosti i suočavanja s izazovima. Mnogi narativi prikazuju likove koji prevladavaju velike prepreke i probleme nadahnjujući gledatelje da se suoče s vlastitim problemima. Sudionici smatraju da japanski animirani film ima pozitivan utjecaj te pomaže u razvijanju boljih odnosa, usvajanju pozitivnih ideala, širenju pogleda na svijet i učenju nošenja s realnim životnim problemima. Intervjui pokazuju da ovaj medij može biti značajan alat za osobni rast i razvoj, utjecati pozitivno na međuljudske odnose, moralne vrijednosti i sposobnost prevladavanja izazova.

U zaključku autor progovara o potencijalnim opasnostima i koristi japanskog animiranog filma među mladima i naglašava važnost uloge roditelja i odgojno-obrazovnih djelatnika u tom procesu. U slučaju gledanja određenih žanrova i koncepata bez dovoljno smjernica (kao što su nasilje, seksualizacija, rodni stereotipi i sl.) postoji opasnost od negativnih posljedica. Zbog toga je ključno da roditelji i odgojno-obrazovni djelatnici budu uključeni u praćenje i usmjeravanje korištenja medija kako bi spriječili potencijalne opasnosti. Unatoč rizicima, sudionici ovog istraživanja prepoznali su edukativne i zabavne aspekte te predložili uravnotežen pristup shvaćanja japanskog animiranog filma kao oblika zabave jednako kao i alata za obrazovanje. Tvrdili su da bi se obrazovne kvalitete trebale iskoristiti za uključivanje mladih i poticanje relevantnih rasprava.

Ceylan-Dadakoğlu i sur. (2022) proveli su studiju slučaja u kojoj su istraživali percepciju učenika četvrtog razreda srednje škole o korijenskim vrijednostima u japanskim manga stripovima i animiranim filmovima. Pod korijenskim vrijednostima autori podrazumijevaju pravdu, prijateljstvo, poštenje, samokontrolu, strpljenje, poštovanje, ljubav, odgovornost, patriotizam i dobronamjernost. Rezultati su pokazali da su sudionici uspješno prepoznali

korijenske vrijednosti koje se obrađuju u manga stripovima i animiranim filmovima. Sudionici su također identificirali prikazane negativne posljedice nedostatka internalizacije ovih vrijednosti od strane likova. Studija je istaknula da su korijenske vrijednosti prenošene izravno naracijom i implicitno. Autori naglašavaju da su primijetili da sudionici povezuju vrijednosti opisane u mediju s primjerima iz svakodnevnog života te zaključuju da su ovi mediji efikasni za prijenos i promicanje korijenskih vrijednosti čime podižu svijest i potiču razumijevanje društvenih odnosa. Također, komentirajući značajnost utjecaja kinematografije na opisivanje društva, podizanje svijesti i prenošenje i preispitivanje vrijednosti autori neosporno tvrde da uspjeh ovih medija kao obrazovnog alata ovisi o tome koliko pojedinci internaliziraju prikazane vrijednosti i transformiraju ih u konkretna ponašanja. Smatraju da je ključno pružiti obrazovanje koje može dovesti do promjena, a uloga odgovornih aktera u odgojno-obrazovnom sustavu jest voditi učenike i studente kroz ovaj obrazovni proces kako bi osigurali razumijevanje i primjenu u svakodnevnom životu.

6. Implikacije za pedagogiju

Uvođenje japanskog animiranog filma u obrazovne kurikulume predstavlja inovativan pristup koji obogaćuje učenje kroz interdisciplinarni kontekst. Ovaj medij može služiti kao moćan alat ističući kreativnost, produbljivanje kulturološke svijesti i formiranje kritičkog mišljenja. Ovo poglavlje prikazat će primjere pedagoških strategija za korištenje u učionici te izazove s kojima se mogu susresti obrazovni profesionalci, uključujući tehničke i logističke aspekte, potencijalne rizike od pojednostavljivanja složenih tema i izazivanja intenzivnih emocionalnih reakcija kod učenika. U ovom poglavlju naglašava se važnost pažljivog planiranja i adekvatnih resursa kako bi se osiguralo maksimalno iskorištavanje obrazovnog potencijala ovog medija te promicalo dublje razumijevanje među učenicima, nudeći im prostor za aktivno sudjelovanje.

6.1. Integracija japanskog animiranog filma u obrazovne kurikulume

U svojem radu Allison (2017) govori da su prijašnja istraživanja japanskog animiranog filma vezano uz samu pedagogiju zagovarala korištenje ovog medija kao praktičnog alata za povezivanje s tradicionalnim temama kao što su povijest, književnost, jezik i kultura. Obrazovna područja, poput predmeta koje učenici imaju u školama, ne postoje sama za sebe, često se međusobno preklapaju i povezuju na različite načine i utječu jedni na druge. Upravo iz ovog razloga korištenju japanskog animiranog filma kao pedagoškog alata potrebno je pristupiti holistički. Kada se različita područja povežu moguće je ponuditi nove načine gledanja na svijet. Kao primjer možemo uzeti proučavanje povijesti upotrebljavajući japanski animirani film što može učenicima dati potpuno drugačiju perspektivu. U slučaju kad govorimo o korištenju ovog medija u formalnom obrazovanju, školskom kurikulumu, važno je obratiti pažnju na povezivanje imaginarnog svijeta prikazanog u animiranom filmu s onim što učenici uče u školi, a novonastala veza otvara mogućnost stvaranja novih načina učenja ili razumijevanja predmeta. Japanski animirani film može doprinijeti obrazovanju nudeći jedinstvene uvide i primjere koje tradicionalni udžbenici ne pokrivaju poboljšavajući na taj način učenje i pružanje novih perspektiva učenicima. Tradicionalni ili kanonski pristupi obrazovanju dovode se u pitanje u kontekstu postmodernog društva i brzog tehnološkog napretka. Nasuprot tome, ovaj interdisciplinarni pristup potiče kreativnost, produbljuje kulturološku svijest i potiče kritičko razmišljanje o samim obrazovnim praksama. U ovom kontekstu, japanski animirani film, kao jedan od medija koji snažno utječe na suvremenu kulturu i mlađe generacije, postaje važan subjekt za proučavanje i integraciju u obrazovne programe.

Sami nastavnici uočavaju važnost i potrebu sudjelovanja u interdisciplinarnom podučavanju i učenju. Kada svaki nastavnik doprinosi svojim specifičnim znanjem iz određenog područja u nekom interdisciplinarnom projektu, osim što učenicima pruža raznovrsne perspektive i dublje razumijevanje teme, također obogaćuje nastavnikovo razumijevanje iste teme kroz razmjenu ideja i suradnju s drugim nastavnicima (Ruble i Lysne, 2010).

Nguyen (2024) u svojem istraživanju govori o utjecaju igranih filmova i televizijskog sadržaja na okruženje za učenje te posebno naglašava sposobnost ovih medija da kognitivno i emocionalno uključe učenike u proces obrazovanja. Empirijska istraživanja koja spominje sugeriraju da ovi mediji potiču duboko razmišljanje i razumijevanje, rasprave, sudjelovanje i motivaciju među učenicima. Korištenje ovih medija u obrazovanju smatra se alatom za stvaranje inkluzivnih okruženja za učenje koje zadovoljavaju akademske, sociokulturne i generacijske razlike, poboljšavajući cjelokupno iskustvo učenja kada je integrirano s učinkovitim pedagoškim strategijama. Također, ovi su mediji karakteristični po vizualnom predstavljanju apstraktnih pojmova i problema iz stvarnog života što pomaže boljem pamćenju informacija.

6.2. Pedagoške strategije za korištenje u učionici

U prethodnim poglavljima navedene i opisane su kognitivne vještine koje stručnjaci prema Facioneu (2015) uključuju u samu srž kritičkog mišljenja, a to su tumačenje, analiza, evaluacija, zaključivanje, objašnjenje i samoregulacija. Razvoj navedenih kognitivnih vještina moguće je primijeniti i na primjeru japanskog animiranog filma. U nastavku će biti prikazan primjer razvoja svake kognitivne vještine na primjeru japanskog animiranog filma. Tumačenje, koje karakterizira razumijevanje i objašnjavanje značenja informacija na primjeru gledanja i analiziranja japanskog animiranog filma može pridonijeti razumijevanju i proučavanju različitih likova, njihovog razvoja i njihovih postupaka potičući sposobnost tumačenja njihovih implicitnih motivacija i socio-emocionalnih odnosa. Također, kao što je do sad već razrađeno u ostalim poglavljima teme su prožete kompleksnim narativima, simbolikom i kulturološkim aspektima koji pridonose vještini tumačenja. Analiza predstavlja identificiranje odnosa među izjavama, pitanjima, konceptima, opisima ili drugim oblicima prezentacije. Učenici mogu analizirati razvoj likova i priče, njihove međusobne odnose i postupke u određenim situacijama te razviti sposobnost prepoznavanja, istraživanja i razumijevanja kompleksnosti tih situacija i odluka koje likovi donose kada se susretnu s životnim preprekama i problemima. Također, učenici mogu analizirati dublje poruke i teme koje animirani filmovi implicitno prenose i kako

oni utječu na nas kao konzumente tih informacija. Zatim, evaluacija, koju Facione opisuje kao procjenjivanje vjerodostojnosti tvrdnji i snage argumenata. Upotrebom japanskog animiranog filma kao obrazovnog alata učenici mogu procjenjivati autentičnost prikazanih odnosa, etičkih i moralnih dilema i situacija te ih usporediti s relevantnim situacijama iz stvarnog života. Na taj način učenici razvijaju sposobnost ocjenjivanja logičke dosljednosti i vjerodostojnosti reakcija i postupaka likova, što također mogu primijeniti u stvarnom životu na odnose koji oni sami imaju sa svojim prijateljima, školom, obitelji, zajednicom i društvom. Zaključivanje prema Facioneu predstavlja identificiranje i osmišljavanje potrebnih elemenata za donošenje razumnog zaključka. Na primjeru japanskog animiranog filma, učenici mogu razvijati zaključke i prepoznavati uzročno-posljedične veze unutar filma, veze između likova, njihovog ponašanja, njihovih odluka, emocija i sudbina. Također, u raspravi učenici mogu diskutirati o mogućim alternativnim ishodima kroz osmišljanje vlastitog scenarija što upotpunjuje proces zaključivanja. Objašnjenje označava izražavanje i objašnjavanje rezultata svog zaključivanja. Budući da je filmski narativ karakteriziran brojnim raznolikim likovima koji imaju svoje emocije, kulturu, povijesnost i često se nalaze u moralnim dilemama objašnjavanje njihovih unutarnjih borbi i odluka nije jednostavno i rijetko je eksplicitno. Upravo njihova raznolikost može potaknuti učenike na raspravu o kulturnim razlikama, moralnim dilemama i postupcima vođenim emocijama ili razumom čime se učenike potiče na razvijanje sposobnosti jasnog i uvjerljivog izražavanja mišljenja potkrijepljenog kvalitetnim relevantnim argumentima. Zatim slijedi samoregulacija ili svjesno praćenje vlastitih kognitivnih aktivnosti, pitanja, zaključaka i ispravljanja grešaka u vlastitom razmišljanju. S ciljem dubljeg razumijevanja sadržaja i razvijanja samoregulacije možemo učenike potaknuti na razmišljanje o načinu na koji su razumjeli likove, poruke, pouke, simboliku, postupke i slično. Upravo samorefleksija učinka nad vlastitim shvaćanjem i interpretacijom filma, likova i narativa razvija sposobnost samosvjesnog nadzora vlastitog kognitivnog procesa. Gledanje japanskog animiranog filma stoga može biti korisno za razvoj širokog spektra kognitivnih vještina, potičući analitičko i kritičko razmišljanje te sposobnost donošenja informiranih zaključaka.

Povezivanje konstruktivističkih principa s potencijalom japanskog animiranog filma u razvoju kritičkog mišljenja može biti izuzetno korisno. Anime filmovi često sadrže složene narative, kompleksne likove i teme koje potiču gledatelje na razmišljanje i interpretaciju. Gledanjem i analiziranjem japanskog animiranog filma učenici imaju priliku razvijati vještine kritičkog mišljenja analizirajući likove, njihove odluke i motivacije, kontekstualne i kulturološke elemente i moralne dileme. Primjenom Sokratove dijaloške metode nastavnici mogu koristiti

japanski animirani film kao alat za postavljanje pitanja i problema koji potiču učenike na dublje razmišljanje i aktivno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu. Nastavnici mogu postavljati pitanja o prikazanim moralnim dilemama, poticati učenike da analiziraju postupke likova i razmatraju etičke implikacije i motivacije njihovih odluka. Nastavnici mogu postavljati pitanja o socijalnim i političkim konfliktima prikazanih u većini japanskih animiranih filmovima, potičući učenike da imaginarni svijet povežu sa svakodnevnim problemima te razmišljaju i analiziraju slojeve narativnih tema. Budući da su likovi u japanskim animiranim filmovima podložni promjenama i napretku, nastavnici mogu postavljati pitanja o karakterizaciji likova od početka prema kraju analizirajući razvoj likova i istražujući kako njihove odluke, promjena i razvoj utječu na širu sliku. Kroz primjenu Sokratove dijaloške metode učenici će biti potaknuti voditi konstruktivne rasprave i argumentirati svoja mišljenja i stavove te preispitivati vlastite predrasude i donositi informiranije zaključke o diskutiranim temama i problemima. Upravo na ovaj način učenici mogu korištenjem japanskog animiranog filma kao pedagoškog alata razvijati kritičko mišljenje.

6.3. Mogućnosti i izazovi

Važno je naglasiti potrebu za organiziranjem programa za stručno usavršavanje kako bi nastavnici stekli više znanja i vještina u korištenju i integraciji japanskog animiranog filma u nastavni proces. Cilj je poboljšati kvalitetu nastave i učiniti je zanimljivijom i učinkovitijom za učenike. Osim toga, sveučilišta koja obrazuju buduće nastavnike trebala bi uključiti više tečajeva o korištenju tehnoloških alata u obrazovnim okruženjima u svoje programe. Ovo bi pomoglo budućim nastavnicima da budu svjesni i pripremljeni za korištenje tehnologije u nastavi. Korištenje filma kao alata za učenje (Ostwalt, 2016, prema Egan-Simon 2020) može stvoriti prostor u kojem nastavnici i učenici zajedno aktivno podučavaju i uče. U takvom prostoru učenici se osjećaju samopouzdana da slobodno raspravljaju o narativima i temama filma što doprinosi izjednačavanju odnosa između nastavnika i učenika. Film predstavlja sredstvo koje pomaže u izgradnji povjerenja među svim sudionicima odgojno-obrazovnog procesa. Učenici često raspravljaju o filmovima i izvan škole sa svojim prijateljima i obiteljima što im u konačnici pomaže da opuštenije i samopouzdanije isto rade i kad se bave filmskim sadržajem u školskom kontekstu. Korištenje filma kao pedagoškog alata potiče društvenu interakciju i zajedničko učenje unutar učionice i na taj način pomaže u prevladavanju barijera te izgradnji međusobnog povjerenja. Također, film može promijeniti dinamiku moći u učionici i time smanjiti hijerarhije koje često otežavaju aktivno sudjelovanje i usporavaju rasprave. Time

se potiče inkluzivnije okruženje u kojem su svi učenici podjednako uključeni i podržani u izražavanju svojih stavova i ideja. Autor Swimelar (2013, prema Egan-Simon, 2020) tvrdi da film omogućuje učenicima da budu aktivniji sudionici u raspravama jer one ne podrazumijevaju postojanje točnog ili netočnog odgovora, već je ono što gledatelj zapamti i nauči iz filma oblikovano kroz subjektivna iskustva i interpretativne procese koji stvaraju značenje. Odnosno, film potiče učenike da razvijaju vlastite interpretacije i argumente temeljene na vlastitom iskustvu i doživljaju filma. Ova interaktivna i interpretativna priroda filma omogućuje učenicima da se osjećaju slobodnije izraziti svoje misli i stavove.

Sharp (1987, prema Egan-Simon, 2020) opaža da zajedničko istraživanje tema kroz film kod djece pomaže pri boljem razumijevanju tuđih perspektiva i uzimanju tih perspektiva u obzir pri kreiranju vlastitog pogleda na svijet. Odnosno, kroz zajedničko istraživanje, učenici uče kako drugi razmišljaju i osjećaju. Također, film može potaknuti razmišljanje o pitanjima socijalne pravde, raspravu o tim pitanjima te angažman u kritičkom razmišljanju. U svom istraživanju Egan-Simon (2020) ističe važnost kratkih animiranih filmova kao medija koji potiču djecu na stvaranje značenja o pitanjima socijalne pravde. Rezultati istraživanja ukazali su na to da filmovi djeci prikazuju sadržaje na intrigantan način potičući ih na aktivno uključivanje i interpretaciju. Također, filmovi potiču dječju znatiželju i zadovoljavaju njihovu želju za davanjem smisla svijetu oko sebe. Proces gledanja animiranog filma nije pasivan, djeca su aktivno uključena u refleksivno interpretiranje i dekonstrukciju kompleksnih tema prikazanih u filmu. Autor naglašava da filmovi potiču emocionalno angažiranje djece, stimulirajući njihova osjetila, maštu i emocije te izazivajući afektivne reakcije. Ovakav pristup animiranom filmu kakav je prikazan u istraživanju omogućuje učenicima konstruiranje višestrukih značenja i produbljivanje razumijevanja društvenih i kulturnih vrijednosti što u konačnici pridonosi obrazovnom iskustvu i emocionalnom i društvenom razvoju.

Pri korištenju animiranog filma kao pedagoškog alata, kao i u svakom drugom području, javljaju se određeni izazovi na koje treba obratiti pažnju. Filmovi koji obrađuju složene teme mogu izazvati intenzivne emocionalne reakcije kod gledatelja, u ovom slučaju učenika, posebno kod onih koji su osobno ili kroz svoje obitelji iskusili slične traumatične situacije. Problem je u tome da filmovi mogu aktivirati traumatska sjećanja ili potaknuti negativne emocionalne reakcije koje u konačnici ometaju obrazovni proces (Kuzma i Haney, 2001, prema Egan-Simon, 2020). Također, postoji opasnost da se učenici previše emocionalno uključe u prikazani sadržaj ili temu što može dovesti do emocija poput ljutnje ili straha, smanjiti pozornost učenika i ometati njihovu sposobnost za kritičko razmišljanje i refleksiju. Zatim,

izazov predstavlja i rizik o pojednostavljivanju ili senzacionaliziranju složenih tema što može dovesti do površnog razumijevanja ili krivih interpretacija (Swimelar, 2013, prema Egan-Simon, 2020). Važno je spomenuti i tehničke i logističke izazove, korištenje animiranih filmova kao pedagoškog alata uključuje tehničke izazove poput pitanja autorskih prava i pronalaska izvora. Također, zahtijeva više vremena za istraživanje, pregled i planiranje kako bi se animirani filmovi učinkovito integrirali u nastavni proces što može biti logistički zahtjevno za nastavnike. Navedeni izazovi upućuju na potrebu pažljivog planiranja i prilagodbe prilikom korištenja animiranog filma kao alata za podučavanje i učenje, pogotovo u slučajevima kada se radi o složenim i emocionalno prožetim temama.

7. Zaključak

Japanski animirani film, u svojoj raznolikosti i dubini tema koje obrađuje, predstavlja nezaobilazan resurs za formiranje kritičkog mišljenja i poticanje medijske pismenosti. Integracija ovog medija u obrazovne prakse potiče dublje razumijevanje složenih društvenih i kulturnih pitanja, aktivno potiče na promišljanje iz različitih perspektiva i propitivanje vlastitih i tuđih stavova i predrasude. Stoga je ključno pristupiti japanskim animiranim filmovima s kvalitetnim pedagoškim strategijama kako bi se maksimalno iskoristio njihov potencijal u odgojno-obrazovnom procesu. Nastavnici, također, imaju važnu ulogu u ovoj integraciji, njihova pripremljenost i otvorenost za nove metode i medije ključna je za uspješno ostvarivanje ovih ciljeva. Uvođenje japanskog animiranog filma kao pedagoškog alata zahtijeva kontinuiranu edukaciju i profesionalni razvoj kako bi se odgovorilo na izazove i prepreke koje se mogu pojaviti. Potrebno je osigurati korištenje ovog medija na način koji potiče kritičko razmišljanje, empatiju i razumijevanje, čime se podržava formiranje informiranih, odgovornih i kritički osviještenih građana spremnih na akciju. Ukupno gledano, japanski animirani filmovi pružaju bogatstvo resursa i mogućnosti za obogaćivanje pedagoškog iskustva. Njihova integracija u obrazovne prakse može značajno doprinijeti formiranju kritičkog mišljenja, medijske pismenosti, emocionalne inteligencije te kulturne raznolikosti. Ovaj pristup potiče intelektualni razvoj učenika i priprema ih za aktivno sudjelovanje u suvremenom društvu i medijskom okruženju. Stoga, buduća istraživanja i implementacija japanskog animiranog filma u obrazovni sustav trebaju biti usmjerena na identifikaciju najboljih praksi, razvoj adekvatnih resursa i podršku nastavnicima kako bi se osiguralo da potencijal ovog medija bude iskorišten u potpunosti pridonoseći tako ne samo akademskom, već osobnom i društvenom razvoju i oblikovanju budućih generacija.

Literatura:

Allison, B. (2018). Anime in Schools: Going Beyond Globalization and Standards. *Mechademia*, 11(1), 44–64. <https://doi.org/10.5749/mech.11.1.0044>

Andevski, M., & Vučković, Ž. (2012). Prolegomena za kritičku pedagogiju medija. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača "Mihailo Palov" u Vršcu

Aye, E. N., Thomas, A. O., & Chinedu, I. O. (2022). Effect of Animated Videos on Preschoolers' Cognitive Development in Benue State, Nigeria. <https://www.researchgate.net/publication/368241063>

Bedeniković Lež, M., & Šušnjara Raić, S. (2021). Mediji u razvoju kritičkog mišljenja djece. *Bjelovarski učitelj*, 26(1-3), 127-139. <https://hrcak.srce.hr/272583>

Bilić, P., & Brajdić Vuković, M. (2023). Being Media Literate in Croatia: Characteristics and Selected Dimensions of Media Literacy as a Social Practice. *Revija za sociologiju*, 53 (2), 241-270. <https://doi.org/10.5613/rzs.53.2.3>

Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of Educational Objectives. Handbook: The Cognitive Domain*. David McKay.

Bolčević, V. (2015). *Poučavanje i razvoj kritičkog mišljenja učenika primjenom Sokratove dijaloške metode u nastavi* (Završni rad, Filozofski fakultet, Sveučilište u Rijeci). <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:698633>

Brzeski, P. (2022, May 16). How Japanese Anime Became the World's Most Bankable Genre. *The Hollywood Reporter*. <https://www.hollywoodreporter.com/business/business-news/japanese-anime-worlds-most-bankable-genre-1235146810/>

Bugeja, N. (2017, September 7). Studio Ghibli: a cinema of humanism. *ACMI*. <https://www.acmi.net.au/stories-and-ideas/studio-ghibli-cinema-humanism/>

Burbules, N. C. (2000). The limits of dialogue as a critical pedagogy. *Revolutionary Pedagogies - Cultural Politics, Instituting Education and the Discourse of Theory*, 273-295. Routledge.

Burbules, N., & Berk, R. (1999). *Critical Thinking and Critical Pedagogy: Relations, Differences and Limits*. Routledge.

Ceylan Dadakoğlu, S., Özdemir, A., Dadakoğlu, B., & Özdemir, G. (2022). Student Views on Root Values in Manga and Anime: A Case Study. *Journal of Individual Differences in Education*, 4, 1-24.

https://www.researchgate.net/publication/361578044_Student_Views_on_Root_Values_in_Manga_and_Anime_A_Case_Study

Ciboci Perša, L., Burić, I., & Bagić, D. (2023). Medijske kompetencije učitelja i njihova povezanost s procjenom medijskih kompetencija učenika. *Medijska istraživanja*, 29 (2), 5-34. <https://doi.org/10.22572/mi.29.2.1>

Egan-Simon, D. (2020). *Lights, Camera, Civic Action! Film as a pedagogical tool for the teaching and learning of social justice-orientated citizenship education* (Doktorski rad, Edge Hill University). <https://research.edgehill.ac.uk/en/studentTheses/lights-camera-civic-action-film-as-a-pedagogical-tool-for-the-tea>

Facione, P. A. (2015). Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. *The California Academic Press*. <https://www.researchgate.net/publication/251303244>

Giannalberto, B. (2016). *Animation: A World History. Volume I: Foundations - The golden age*. CRC Press.

Giannalberto, B. (2016). *Animation: A World History. Volume II: The birth of a style - The birth of a style - The three markets*. CRC Press.

Giannalberto, B. (2016). *Animation: A World History Volume III: Contemporary times*. CRC Press.

Giroux, H. A. (2009). Critical theory and educational practice. U A. Darder, M. P, Baltodano, & R. D. Torres (Eds.), *The Critical Pedagogy Reader* (2nd ed., pp. 27-56). Routledge.

Gossin, P. (2015). Animated Nature: Aesthetics, Ethics, and Empathy in Miyazaki Hayao's Ecophilosophy. *Mechademia*, 10, 209–234. <https://doi.org/10.5749/mech.10.2015.0209>

Grandić, A. (2022). *Uloga medija u društvenom poimanju stvarnosti* (Završni rad, Sveučilište u Zagrebu). <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:565363>

Grozdanić, V. (2009). Poučavanje i evaluacija kritičkog mišljenja. *Napredak*, 150(3-4), 380-424. <https://hrcak.srce.hr/82826>

Hercigonja, Z. (2019). Kritičko mišljenje kao glavni zadatak medijskog odgoja i obrazovanja. *Varaždinski učitelj*, 2(2), 7-12. <https://hrcak.srce.hr/224270>

hooks, b. (2010). *Teaching Critical Thinking: Practical wisdom*. Routledge.

- Karović, M. (2018). *Medijska inkulturacija mladih u slobodnom vremenu* (Doktorski rad, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu) <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9648/1/Karovic,%20Mensuda.pdf>
- Karović, M. (2016). Medijska pismenost kao nužnost inkulturacijskih procesa u medijima. *Zbornik radova Odsjeka za pedagogiju*, 1, 375-389. https://bib.irb.hr/datoteka/828900.MEDIJSKA_PISMENOST-KONGRES.doc
- Lane, P. A. (2023). *The role of anime in shaping the values and attitudes of Malaysian youth* (Diplomski rad, Monash University Malaysia). https://www.academia.edu/103235060/The_Role_of_Anime_in_Shaping_the_Values_and_Attitudes_of_Malaysian_Youth
- Leistyna, P., & Apler, L. (2009). Critical media literacy for the twenty-first century: Taking our entertainment seriously. U A. Darder, M. P. Baltodano, & R. D. Torres (Eds.), *The Critical Pedagogy Reader* (2nd ed., pp. 257-273). Routledge.
- Lindner, J. (2023, October 15). *Must-Know Anime Industry Statistics*. Gitnux. <https://gitnux.org/anime-industry-statistics/>
- Lubina, D. (2022). *Nature and culture: an ecocritical approach to Moana and Princess Mononoke* (Diplomski rad, Sveučilište u Zadru). <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:783209>
- McLaren, P. (2009). Critical Pedagogy: A Look at the Major Concepts. U A. Darder, M. P. Baltodano, & R. D. Torres (Eds.), *The Critical Pedagogy Reader* (2nd ed., pp. 61-77). Routledge.
- Ngoc, N. N. (2015). Spirited Away as a Narrative of Critical Pedagogy. *Ritsumeikan Asia Pacific University*. https://www.academia.edu/13299297/SPIRITED_AWAY_Miyazaki_as_a_Narrative_of_Critical_Pedagogy
- Nguyen, N. N. (2024). The Balancing Act of Repurposing Feature Films and TV Series for University Teaching. *Encyclopedia*, 4(1), 497-511. <https://doi.org/10.3390/encyclopedia4010033>
- Paul, R. (1993). *Critical Thinking: What every person needs to survive in a rapidly changing world*. Foundation for Critical Thinking.

- Paul, R., & Elder, L. (2001). *The Miniature Guide to Critical Thinking: Concepts & Tools*. Foundation for Critical Thinking. https://www.criticalthinking.org/files/Concepts_Tools.pdf
- Poitras, G. (2001). *Anime essentials: everything a fan needs to know*. Stone Bridge Press.
- Raj, T., Chauhan, P., Mehrotra, R., & Sharma, M. (2022). Importance of Critical Thinking in Education. *World Journal of English Language*, 12, 126-133. <http://dx.doi.org/10.5430/wjel.v12n3p126>
- Ramasubramanian, S., & Kornfield, S. (2012). Japanese Anime Heroines as Role Models for U.S. Youth: Wishful Identification, Parasocial Interaction, and Intercultural Entertainment Effects. *Journal of International and Intercultural Communication*, 5, 189-207. <https://www.researchgate.net/publication/270189225>
- Ruble, J., & Lysne, K. (2010). The Animated Classroom: Using Japanese Anime to Engage and Motivate Students. *The English Journal*, 100(1), 37–46. <http://www.jstor.org/stable/20787689>
- Smith, M. J., & Parsons, E. (2012). Animating child activism: Environmentalism and class politics in Ghibli's Princess Mononoke (1997) and Fox's Fern Gully (1992). *Continuum*, 26, 25–37. <https://doi.org/10.1080/10304312.2012.630138>
- Spethenson, G. L. (2016). "Cut off a wolf's head and it still has the power to bite!" – The empowering heroines of Ghibli. (Disertacija, York St John University). https://www.academia.edu/35327581/Cut_off_a_Wolfs_Head_and_It_Still_Has_the_Power_to_Bite_The_Empowering_Heroines_of_Ghibli
- Thevenin, B. (2013). Princess Mononoke and beyond: New nature narratives for children. *Interactions: Studies in Communication & Culture*, 4, 147-170. http://dx.doi.org/10.1386/iscc.4.2.147_1
- Willingham, D. T. (2008). Critical Thinking: Why is it so hard to teach?. *Arts Education Policy Review*, 109(4), 21-32. <https://doi.org/10.3200/AEPR.109.4.21-32>
- Yasuo, Y. (2013, December 20). *The Evolution of the Japanese Anime Industry*. Nippon. <https://www.nippon.com/en/features/h00043/>
- Zhen-Jieh, O. (2018). *Hayao Miyazaki and Studio Ghibli: Reimagining the Portrayal of Women in Japanese Anime* (Istraživački projekt). Sunway University. https://www.academia.edu/37957539/Hayao_Miyazaki_and_Studio_Ghibli_Reimagining_the_Portrayal_of_Women_in_Japanese_Anime